

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Ἐπίσημοι Λόγοι, ἀπὸ 26.2.1986 ἕως 31.8.1988, (Περίοδος Πρυτανείας
Μιχ. Π. Σταθοπούλου), Τόμος 29ος (μέρος Β'), Ἀθήνα, 1992, σχ. 8ον,
σσ. 475-898.

Ὁ τόμος οὗτος εἶναι λίαν ἐνδιαφέρων, διότι ἀφ' ἐνὸς παρουσιάζει τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀρχαιότερου Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Ἰδρύματος τῆς χώρας καὶ ἀφ' ἑτέρου περιέχει ἐπιστημονικὰς ὁμιλίας, ἀναφερομένας εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Διὰ τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας» ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐν πρώτοις ἡ περιγραφή τῆς κατὰ τὴν 16ην Νοεμβρίου 1987 γενομένης, ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπισήμου ὑποδοχῆς τοῦ ἀειμνήστου καὶ μακαριστοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Δημητρίου (σσ. 523-530). Ἐν τῷ τόμῳ καταχωροῦνται ἡ προσφώνησις τοῦ τότε Πρυτάνεως κ. Μιχ. Π. Σταθοπούλου, ὁ σχετικὸς χαιρετισμὸς τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἀειμνήστου Ἀντωνίου Τρίτση, αἱ ὁμιλίας τοῦ καὶ τότε Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Βασιλείου Τσάκωνα καὶ τοῦ τότε ἀρχαιότερου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τακτικοῦ συνεργάτου τῆς «Θεολογίας» ἀειμνήστου Ἀθανασίου Χαστούπη καὶ τέλος ἡ σχετικὴ ὁμιλία τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου, ἣτις ἀνεφέρετο εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ —ιδίως τῆς θεολογικῆς— Παιδείας.

Ὡσαύτως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ δημοσιευομένη ἐν τῷ Τόμῳ ἐξαίρετος ὁμιλία τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀντωνίου Κ. Δανασσῆ-Ἀφεντάκη ἐπὶ τῇ Ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας ἦτο: *«Τὸ μορφώσιμο τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες. Ἡ ἀτομικὴ προαίρεσις καὶ ἡ ὑπερατομικὴ εὐθύνη»* (σσ. 637-650).

Ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας» παρουσιάζει καὶ ἡ ὁμιλία τοῦ Καθηγητοῦ Γρηγ. Στάθης ἐπὶ τοῦ θέματος: *«Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ 12ου αἰῶνος) — Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του»* (σσ. 723-748). Ὁ Μπαλάσης δὲν διεκρίθη μόνον ὡς ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξαίρετος μελουργὸς καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν ὥραϊαν διατύπωσιν τοῦ συναδέλφου κ. Στάθης, *«ντύνει μὲ φτεροῦγες τὸν ὕμνογραφικὸν λόγον καὶ βοηθαίει στῇ γεύσει τῶν οὐρανῶν καὶ στὴν καταφυγὴν τῶν ψυχῶν μας»* (σ. 747).

Τέλος, ἐξαίρομεν τὴν περιγραφομένην ἐν τῷ Τόμῳ (σσ. 837-860) ἀναγόμεναι εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Herbert

Hunger, ὅστις εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας» ἐκ βιβλιοκρισιῶν τοῦ γράφοντος, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς παρουσίαν τῶν τῆς μερίμνης αὐτοῦ ἐκδιδομένης βυζαντινολογικῆς Ἐπετηρίδος «Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik». Ὡς ἔχομεν τονίσει, ἐν ταῖς βιβλιοκρισίαις ταύταις, ὁ διεθνὺς φήμης Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Hunger εἶναι ἄριστος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐξαίρετος ἐρμηνευτὴς καὶ ρηξικέλευθος σκαπανεὺς τῶν βυζαντινολογικῶν σπουδῶν. Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ δημοσιευμένῃ εἰς τὸν τόμον παρουσιάζει τοῦ ἔργου του ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κωνσταντίνου Μανάφη, ὁ κ. Hunger, ὅστις εἶναι μέλος 18 ἐπιστημονικῶν ἀκαδημιῶν, «εἶναι μέγας καὶ ἐνθουσιώδης φιλέλλην», ὅστις εἰς μνημιώδη ὀγκώδη καὶ μικρότερα δημοσιεύματά του «σὲ ἀντίθεση μετ' ὀριζήμενης ἀπόψεως τοῦ Krumbacher, ἀντιμετωπίζει θετικῶς τὴν Βυζαντινὴν Λογοτεχνίαν..., καταλήγει σὲ συμπεράσματα θετικὰ καὶ δικαίωνει, ὅσον τοῦτο εἶναι φιλολογικῶς ἐπιτρεπτό, τὸ παρεξηγημένον ἀπὸ τοὺς κλασσικιστὰς Βυζάντιο... Τὸ Βυζάντιο εἶναι τὸ νέο κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ὁποῖο δημιουργεῖ μεταξὺ συνεχείας, συντηρήσεως καὶ ἀνανεώσεως: Ἡ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἐμφανής» (σσ. 838-840).

Τὰ ἐξαίρετα συνθετικὰ ἐπιστημονικὰ χαρίσματα τοῦ ἐπιφανοῦς βυζαντινολόγου ἀποκαλύπτονται καὶ ἐν τῇ δημοσιευμένῃ εἰς τὸν Τόμον ὁμιλία του ἐν τῇ Αἰθουσῇ Τελετῶν, ἣτις ἔχει τὸν τίτλο «Ἡ Ἀθήνα στὸ Βυζάντιο: Ὅνειρο καὶ πραγματικότητα» (σσ. 841-858) Ἡ ὁμιλία αὐτὴ παρουσιάζει «τὴν εἰκόνα τῆς ἰδίας τῆς Ἀθῆνας, τῆς ἐνδοξότερης πόλεως τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ὅπως αὐτὴ ἢ εἰκόνα εἶχε διαμορφωθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη» (σ. 841). Εἶναι καταπληκτικὴ ἢ σύνθεσις φιλολογικῶν, γλωσσικῶν, παλαιογραφικῶν, ἱστορικῶν στοιχείων καὶ ἢ ὀρθὴ ἐρμηνεία των, ὡς καὶ ἢ μέχρι λεπτομερειῶν ἐνημέρωσις τοῦ κ. Hunger, ἐν σχέσει πρὸς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Πρόκειται τῷ ὄντι περὶ ἐξαιρέτου καὶ ὑποδειγματικῆς ἐργασίας, ἣτις συνδυάζει ἀρίστην ἐφαρμογὴν τῆς ἱστοριοφιλολογικῆς καὶ ἱστοριογενετικῆς μεθόδου ἀξιοποιήσεως, κατὰ πρωτότυπον τρόπον, πλουσιωτάτου πηγαίου φιλολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλικου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Günther Gassmann, *Documentary History of Faith and Order* (1963 - 1993), Publications of World Council of Churches, Geneva 1993, σχ. 8ον, σσ. 326.

Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου Γερμανοῦ λουθηρανοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐγράφη ἐξ ἀφορμῆς τῆς συγκλήσεως ἐν Santiago de Compostela τῆς Ἰσπανίας τοῦ Πέμπτου Παγκοσμίου Συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως. Πρόκειται περὶ μνημιώδους συγκεντρώσεως ἀρχεῖακου ὕλικου καὶ οἰκνέσεως πληροφοριῶν, αἵτινες παρέχονται ἐν πλουσιωτάτῃ βιβλιογραφίᾳ, ἢ ὅποια ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Faith and Order Commission κατὰ τὰ τελευταῖα τριάκοντα ἔτη, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1963, καθ' ὃ συνήλθεν ἐν Montreal τὸ Τέταρτον Παγκόσμιον Συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως. (Τὰ τρία προηγουμένα εἶχον γίνεαι ἐν Lausanne τῷ 1927, ἐν Edinburgh, τῷ 1937 καὶ ἐν Lund τῷ 1952).

Ὁ γράφων ἔχει γνωρίσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν εὐφυΐαν, τὴν ὀξύνοϊαν, τὴν γλωσσομάθειαν, τὴν συνθετικὴν ικανότητα, τὴν ταχεῖαν ἀντιληπτικὴν ικανότητα, τὴν εὐστοφίαν καὶ ἄλλα χαρίσματα τοῦ διακεκριμένου λουθηρανοῦ συγγραφέως καὶ ἐκδότου.

Ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἀξιολόγου αὐτοῦ πληροφοριακοῦ ἔργου, ὅπερ ἀποκαλύπτει τόσον τὰ θετικά, ὅσον καὶ τὰ ἀρνητικά, σημεῖα τῆς ὅλης Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἡ τελευταία τριακονταετία ὑπῆρξε περίοδος σπουδαίου καὶ δημιουργικοῦ «ἀκτιβισμού» τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν συνεχῶν οἰκουμενικῶν θεολογικῶν συζητήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ Συνέδριον τῆς Λωζάννης (1927), τὸ ἐνδιαφέρον ἐπεκεντρώθη εἰς μεγάλα θέματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ὁρατῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον, ὡς τονίζεται ἐν τῷ βιβλίῳ, ἡ καταστατικὴ δομὴ τῆς Faith and Order Commission διηρυνήθη διὰ τῆς πλήρους ἰσοδυνάμου συμμετοχῆς εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκπροσώπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁργανικῶν μελῶν.

Τὸ βιβλίον παρουσιάζει τὰ πλέον σπουδαῖα κείμενα τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅσα ἐξεπονήθησαν ἀπὸ τοῦ Montreal μέχρι τοῦ Santiago, ἐπισκοπεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελετῶν καὶ παρουσιάζει λεπτομερῶς προτάσεις διὰ τὴν περαιτέρω μελέτην τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων. Κατάλληλοι εἰσαγωγαὶ τοῦ ἐκδότου τοποθετοῦν τὰ κείμενα ἐν τῇ ἱστορικῇ των συναφείᾳ (Context) καὶ συνδέουν ταῦτα μετ' ἀλλήλων ἱστοριογενετικῶς. Ἡ λελογισμένη συλλογὴ τῶν κειμένων καθιστᾷ τὸ ἔργον ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ πλούτου τοῦ οἰκουμενικοῦ στοχασμοῦ μᾶς ὁλοκλήρου γενεᾶς.

Ὁφείλονται ἀληθῶς χάριτες εἰς τὸν κ. Gassmann, διότι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν Παθολογίαν αὐτῆς. Ὁ κριτικὸς ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσῃ, ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις εἰς πολλὰ οὐσιώδη σημεῖα κυλίνει τὸν λίθον τοῦ Σισύφου, διότι ἀναπτύσσει ἓνα πολυπράγμονα ἀκτιβισμόν, ὅστις ἀπομακρύνει ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ καὶ ὁδηγεῖ, ὡς ἔχομεν ἤδη ἐπισημάνει, εἰς τὴν συνεχῇ κατασκευὴν συγκρητιστικῶν «συγκλινόντων» καὶ συναινετικῶν κειμένων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς «θεωρίας τῶν κλάδων» (branch theory) καὶ τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ Ὡς Ἐὰν» (Die Philosophie des Als Ob, Philosophy of the As If), κατὰ τὴν ὁποίαν διαμορφώνονται κείμενα, «ὡς ἐὰν» ὑπάρχῃ ἐνότης, ἐνῶ αὕτη δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἐπιδιώκεται. Τὸ κατὰ τὰ ἄλλα ἐξαίρετον καὶ ἄκρως καταποτιστικὸν ἔργον τοῦ κ. Gassmann θὰ ἔπρεπε νὰ κατατοπίσῃ περισσότερον τοὺς ἀναγνώστας καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Παθολογίαν τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις». Μόνον ἡ συνειδητοποίησις τῆς Παθολογίας αὐτῆς θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Θεραπευτικῆς καὶ τῆς ὑγιοῦς Δεοντολογίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

A Dictionary of biblical interpretation, edited by R. J. Coggins and J. L. Houlden, SCM Press, London, Trinity Press International, Philadelphia, first published 1990, σελ. I-XVI + 1-751.

Μετὰ πολλῆς χαρᾶς παρουσιάζομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας»

ἐν ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον νέον ἀγγλικὸν λεξικὸν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὸ ὁποῖον δὲν φιλοδοξεῖ νὰ προστεθῇ εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλα ὁμοειδῆ λεξικά, καταλαμβάνον ἀπλῶς μίαν ἀξιοπρεπῆ θέσιν μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλ' ἀποβλέπει εἰς ἄλλον τινὰ σκοπὸν. Ὡς ὁρθῶς καὶ δικαιολογημένως ὑποστηρίζουν ἐν προκειμένῳ καὶ οἱ ἐκδότες αὐτοῦ, διαπρεπεῖς Καθηγηταὶ R. J. Coggins καὶ J. L. Houlden, εἰς τὸ ἐν λόγῳ λεξικὸν γίνεται πρωτότυπος ἐν πολλοῖς, καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν ἐκτάσει, διαπραγμάτευσις τῶν θεμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἐρμηνείαν καὶ μόνον τῆς ἱερᾶς Βίβλου καὶ οὐχί, ὡς συμβαίνει εἰς ἄλλας περιπτώσεις, πρὸς τὸ περιεχόμενόν της, ἢ πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν θεολογίαν αὐτῆς κ.λπ. (σελ. VI).

Τὸ ὑπὸ παρουσίασιν ἔργον ἄρχειται δι' ἐνὸς συντόμου Προλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον κατατοπίζεται ἐπαρκῶς ὁ ἀναγνώστης ὑπὸ τῶν προμνησθέντων συνεκδοτῶν ἐπὶ τε τῆς ἰδιαζούσης φύσεως τοῦ σπανίου τούτου λεξικοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἀκολουθηθείσης μεθόδου ἐργασίας πρὸς σύνταξιν τῶν ἐπὶ μέρους λημμάτων (σελ. V-VII). Ἀκολουθοῦν· α') μακροτάτος κατάλογος τῶν πολυαριθμῶν συνεργατῶν – συντακτῶν τῶν ἐπὶ μέρους λημμάτων, οἱ ὅποιοι παρατίθενται κατ' ἀπόλυτον ἀλφαβητικὴν σειρὰν· ἀνέρχονται δὲ εἰς ἑκατὸν πενήκοντα περίπου καὶ εἰς τὴν μεγάλην τῶν πλειοψηφίαν εἶναι Καθηγηταὶ βρεταννικῶν πανεπιστημιακῶν θεολογικῶν σχολῶν (σελ. IX-XIV)· β') πῖναξ τῶν χρησιμοποιηθεισῶν ποικίλων συντμήσεων (σελ. XV-XVI). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται εἰς δύο ἀριστοτεχνικῶς σχεδὸν πυκνωμένως στήλας τὰ λήμματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὅλα ἄμεσον ἢ ἔμμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ὑπερβαίνουν τὰ τριακόσια πενήκοντα.

Εἰς τὰ λήμματα ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται μόνον τὰ συνήθη καὶ γνωστὰ ἐκ τῶν κλασικῶν βιβλικῶν λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδειῶν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀσυνήθη, ὡς εἶναι π.χ. ἡ φεμινιστικὴ ἐρμηνεία τῆς Βίβλου (στήλ. 231-234), ἡ ὁποία, σημειωτέον, κατέστη εὐρέως γνωστὴ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ἀπασχολεῖ δὲ σήμερον εὐρύτερον καὶ τὴν ἀμερικανικὴν καὶ τὴν ἀγγλόφωνον ἐν γένει βιβλικὴν διανόησιν, τὸ ἰουδαϊκὸν ὑπόβαθρον τῆς Καινῆς Διαθήκης (στήλ. 338-346), ὁ μέγας θερησκευτικὸς μεταρρυθμιστὴς καὶ φιλελεύθερος βιβλικὸς ἐρμηνευτὴς Μαρτίνος Λούθηρος (στήλ. 414-416), ἡ μαρξιστικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱερᾶς Βίβλου (στήλ. 428-429), ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, εἶχε καταλάβει περίβλεπτον θέσιν ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστῇ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ φθίνοντος αἰῶνος, ἡ ὕλιστικὴ (ματεριαλιστικὴ) ἐρμηνεία τῆς αὐτῆς Βίβλου (στήλ. 430-432), ἡ ὁποία (ἐρμηνεία) προεβλήθη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς νέος τύπος βιβλικῆς ἐξηγήσεως, ἡ μεσαιωνικὴ ἐρμηνεία τῆς Βίβλου (στήλ. 438-440), ἡ μουσουλμανικὴ τοιαύτη (στήλ. 473-476), ὁ μυστικισμὸς (στήλ. 478-479), ἡ νέα ἐρμηνευτικὴ τῆς Ἀγίας Γραφῆς (στήλ. 491-493), ἡ χριστολογία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (στήλ. 520-524), ἡ ἀγγλικὴ ποίησις καὶ δὴ ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς περὶ τῆς ἱερᾶς Βίβλου καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς τελευταίας ἐπὶ τῆς πρώτης (στήλ. 549-553), λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Βίβλος εἶναι, ὡς ἔχει ἀναγνωρισθῇ παγκοσμίως σχεδόν, ἡ πλέον σημαντικὴ πηγὴ τῆς ἐν λόγῳ ποιήσεως, ἡ ἐβραϊκὴ ποίησις (στήλ. 553-554), ἡ τόσον σπουδαία διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς Ἀγίας Γραφῆς (στήλ. 571-572), ὁ ραββινισμὸς (στήλ. 573-578), ἡ συριακὴ παράδοσις (στήλ. 664-665) καὶ ἡ θεολογικὴ γεωγραφία (στήλ. 687-689). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν πιθανολογουμένην σπουδαιότητα καὶ

τὴν ἐν τῷ τοιοῦτῳ λεξικῷ θέσιν τῆς τελευταίας ταύτης, ἥτοι τῆς θεολογικῆς γεωγραφίας, ἐνδείκνυται νὰ σημειωθῇ, ὅτι αὗται εἶναι σχεδὸν ἀνταποδευτικοί, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον διαπιστοῦνται πολλαὶ περιπτώσεις γεωγραφικῶν βιβλικῶν ἀναφορῶν καὶ πληροφοριῶν, αἵτινες, ἐνῶ φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς ἱστορικαί, εἰς τὴν πραγματικότητα ἦσαν θεολογικαὶ ἀρχικῶς, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίῃ ὅτι στεροῦνται καὶ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Περαιτέρω ἀπαντοῦν ὡς λήμματα καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἐπιστημονικὰ ἐρμηνευτικὰ θέματα, ὡς π.χ. περὶ τῶν συγχρόνων μεταφράσεων τῆς Βίβλου, ἐνθα μνημονεύονται τινες ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν τοῦ ΙΘ', πολλὰ δὲ καὶ τοῦ Κ' αἰῶνος (στῆλ. 707-710), περὶ τῆς περιωνύμου Σχολῆς τῆς Τυβίγγης (στῆλ. 710-713), τῆς ἀκμασάσης κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος καὶ γνωστῆς ἔκτοτε διὰ τὸ περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς δόγμα τῆς καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς καὶ κυρίως τῆς Κ. Διαθήκης ἄκρως φιλελευθέρως τάσεις τῆς, περὶ τῆς χρήσεως τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (στῆλ. 716-719), καὶ τινὰ ἄλλα προσέτι, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐπίσης σχέσιν, ἅμεσον ἢ ἔμμεσον, πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱερᾶς Βίβλου.

Μετὰ τὴν παράθεσιν ὧν τῶν λίαν ἐνδιαφερόντων καὶ ἐν πολλοῖς ἀσυνήθων τούτων λημμάτων, παρατίθενται δύο χρήσιμοι πίνακες. Ὁ ἐξ αὐτῶν πρῶτος περιέχει κατ' ἐκλογὴν τὰς βιβλικὰς ἐκεῖνας προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι σχετίζονται καθ' οἷονδήποτε τρόπον πρὸς τὰ παρατεθέντα βιβλικά λήμματα (στῆλ. 745-748). Ὁ δὲ δεύτερος περιέχει τὰς ἐν αὐτοῖς χρησιμοποιηθείσας παρομομπάς εἰς τὰ διάφορα ἐπὶ μέρους βιβλία τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης. Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος δύο πίνακες νὰ ἦσαν πληρέστεροι, καλύπτοντες περισσότερον τὴν σχετικὴν ὕλην. Θὰ ἦτο δὲ τοῦτο λίαν ἐφικτὸν καὶ οὐδόλως δυσχερές.

Τὸ παρουσιασθὲν βιβλίον περιέχει καὶ σύντομον μὲν ἀλλὰ σύγχρονον σχετικὴν βιβλιογραφίαν, παρατιθεμένην, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μεθ' ἑκάστον λῆμμα. Δι' αὐτῆς παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης καὶ εἰς ἄλλα ἐπιστημονικὰ ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν. Οἱ διακεκριμένοι συντάκται τοῦ λεξικοῦ τούτου ἔχουν λάβει ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐπὶ μέρους λημμάτων καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν διατυπωθείσας κρίσεις καὶ παρατηρήσεις τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν, πρὸς οὓς οἱ δύο συνεκδότης αὐτοῦ ἐκφράζουν εὐγενῶς τὰς εὐχαριστίας των (βλ. σελ. VII). Ἐχουν χρησιμοποιήσει δὲ καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, παρ' ὅτι τοῦτο προκαλεῖ μίαν δυσχέρειαν εἰς τοὺς συντάκτας τῶν οἰκείων λημμάτων, δεδομένου ὅτι οἱ ἐτερόδοξοι δὲν κινοῦνται εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ ὡς εἰς τὰ πρωτοκανονικά. Καὶ δέον νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι τὸ διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας καταρτισθὲν εἰδικὸν τοῦτο ἔργον εἶναι σημαντικόν, δεδομένου ὅτι ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ συμπύκνωσις ἐν αὐτῷ τοῦ ἐπιστημανθέντος πλουσιωτάτου ἀγιογραφικοῦ ὕλικου διανοίγουν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν βιβλικὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην. Οὕτως ἀνταποκρίνεται, καὶ δὴ πλήρως, πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐρμηνείας τῆς Βίβλου. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ περιοποῦδαςτον βοήθημα διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ πολυτιμώτατον μέσον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς ἐρευναν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς βιβλικῆς ἐρμηνευτικῆς. Παρ' ὅτι δὲ τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τιμητικῆς τιμῆς θέσεως μεταξὺ τῶν ἄλλων βιβλικῶν λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδεῶν, νομίζομεν ἐν τούτοις, ὅτι διαφαίνεται σχεδὸν μία φιλοδοξία του, διὰ τὴν ὁποίαν διακρίνονται ὅλα τὰ εἰς τὴν Βίβλον ἀφορῶντα ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου συγγράμματα. Συνίσταται δὲ αὕτη εἰς τὴν πρόκλησιν τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος τῶν ἀναγνωστῶν του

καὶ εἰς τὴν προσέλκυσιν αὐτῶν ταχέως καὶ εὐθέως εἰς νέας ἐπιστημονικὰς περιοχὰς ἐρεῦνης. Ὅθεν, εἶναι καὶ διὰ τὸν ἐπὶ πλεόν τοῦτον λόγον ἄξιοι θερμῶν συγχαρητηρίων οἱ σχόντες τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ σπανίου καὶ κατὰ πάντα ἀξιολόγου τούτου βιβλικο-ερμηνευτικοῦ λεξικοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ συνιστῶμεν ἐκθύμως καὶ ἀνεπιφυλάκτως εἰς τοὺς ἀγγλομαθεῖς θεολόγους καὶ ἰδιαίτερος εἰς τοὺς περὶ τὴν Βίβλον ἀσχολουμένους.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Χρυσοστόμου Θέμελη (Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Σύλλογὴ φρασεολογικῶν ἐν συγκρίσει πρὸς χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης* (Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Λακωνικῶν Σπουδῶν» τόμ. Ι' [1990], σσ. 315-338 [ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑ Ἀριστεῖον Πνευματικὸν εἰς τὸν ΔΙΚΑΙΟΝ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΝ], Ἀθήναι 1990).

Ὁ πολυγραφώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος, ἐπίτιμος Διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Τμήμα Θεολογίας), συμπεριέλαβεν εἰς τὰ, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἐκδόσεως, τελευταῖα ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματά του καὶ τὴν ὡς ἄνω, μικρὰς μὲν ἐκτάσεως πλὴν ὅμως πολλοῦ λόγου ἄξιαν, μελέτην του. Πρόκειται περὶ μιᾶς συλλογῆς ἐξ ὀγδοήκοντα πέντε φρασεολογικῶν, ἥτοι δημῶδων νεοελληνικῶν ρήσεων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶναι ἐπηρεασμένον κυρίως ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον βίον, συγκρίνεται δὲ καὶ παραλλήλίζεται ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου συγγραφέως πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τὰ τοιαῦτα φρασεολογικὰ ἔχουν καταρτισθῇ πρὸ αἰώνων, ὡς γνωστόν, καὶ ἔχουν εἰσαχθῇ ἕκτοτε εἰς τὴν προφορικὴν λαϊκὴν μας παράδοσιν. Λόγῳ δὲ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς προελεύσεώς των, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ ἐν γένει διδακτικοῦ χαρακτήρος των, παρουσιάζουν καὶ ἀνάλογον ἐνδιαφέρον καὶ διὰ θρησκευτικὸν τε καὶ θεολογικόν. Ὅθεν, εὐλόγως ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον εἰδικῆς ἐκ μέρους τοῦ σεβ. σ. μελέτης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐνδείκνυται νὰ ἐνημερώσωμεν τοὺς φιλομαθεῖς ἀναγνώστας.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐργασίας του ταύτης ὁ σεβ. σ. ὁμιλεῖ γενικῶς περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν φρασεολογικῶν (σελ. 315-318) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀσχολεῖται λεπτομερῶς μὲ τὴν συγκροτηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ συλλογὴν, κυρίως δὲ μὲ τὰς ὁμοιότητας τῶν φρασεολογικῶν του αὐτῶν πρὸς τὰ σχετικὰ κείμενα τῆς Π. Διαθήκης, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν προέλθει ταῦτα. Τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος παροιμῶδεις ρήσεις καταχωρίζει ὑπ' αἰθ. ἀριθμ. 1 ἕως 85 καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν, ἀπὸ τὸ Α ἕως τὸ Ω («Ἀναψε ἀπὸ τὸ θυμὸ του» — «Ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ»). Ἀναλύει δὲ διὰ βραχέων ταύτας καὶ σχολιάζει μὲ σαφήνειαν τὸ ποικίλον περιεχόμενον των, ἐπισημαίνων συγχρόνως καὶ τὰ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ παράλληλα αὐτῶν. Τὰ οὕτως ἐρευνώμενα φρασεολογικὰ ἀναφέρονται εἰς κείμενα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαίου (εἴκοσι περίπου φορὰς), τῆς Σοφίας Σειράχ (δέκα πέντε περίπου φορὰς), τῶν Ψαλμῶν καὶ τῶν Παροιμιῶν (ἀνὰ δέκα φορὰς), τοῦ Β' Μακκαβαίων (ἐπτὰ φορὰς) καὶ τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ (ἕξ φορὰς), σπανιώτερον δὲ εἰς κείμενα ἄλλων παλαιοδιαθηκικῶν βιβλίων, ὡς τῆς Γένεσεως, τῆς Ἐξόδου, τῶν Ἀριθμῶν, τοῦ Ἱερεμίου κ.ἄ. Σημειωτέον ὅτι ἐν σελ. 320 καὶ 321 (φρασεολ. 8 καὶ 15) χρησιμοποιεῖται ἐπίσης καὶ τὸ Δ' Μακκαβαίων, χωρὶς νὰ γίνεται ἡ διευκρίνησις, ὅτι τοῦτο εἶναι ἀπόκρυφον βιβλίον

καὶ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κανόνα τῆς Π. Διαθήκης, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν τὰ ἄλλα βιβλία (Α', Β', Γ') τῶν Μακκαβαίων. Ἐξ ἄλλου, ἐξερχόμενος ὁ σεβ. σ. τοῦ παλαιδιαθητικοῦ περιβόλου, χρησιμοποιεῖ καὶ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ μάλιστα δέκα περίπου φορὰς, ἐνῶ ἐν σελ. 336 (φρασεολ. 79) χρησιμοποιεῖ ἐπὶ πλέον καὶ ἀρχαιοελληνικὴν ρῆσιν («Υπερου μοι περιτροπὴ γενήσεται»). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τὰ φρασεολογικά, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ταῦτα εἶναι πολυάριθμα καὶ ποικιλόωτα. Διακρίνονται, πάντως, μεταξὺ αὐτῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίστις καὶ ἡ ἐλπίς, ὁ ἀνθρώπινος καὶ διὴ ὁ οἰκογενειακὸς βίος, τὰ ἀνθρώπινα πάθη, ὡς τὸ μῖσος, ἡ κακία, ἡ συκοφαντία, τὸ ψεῦδος, ἡ πονηρία, ἡ ἀδικία κ.λπ., αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἡ ἀγάπη, ἡ φιланθρωπία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀλήθεια κ.λπ., τὰ ἐγκόσμια καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ κ.ἄ. Ἐξ αὐτῶν δὲ συνάγεται, ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ρῆσεις ἔχουν χαρακτήρα κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγικὸν ἢ φιλοσοφικὸν ἀλλὰ καὶ ψυχολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐν γένει καὶ θεολογικόν. Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τόσον αὐτῶν ὅσον καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐργασίας τοῦ φιλοπόνου συγγραφέως, παραθέτομεν κατωτέρω μικρὸν τι δεῖγμα αὐτῆς ἐκ πέντε διαφόρων φρασεολογιῶν του.

1) «*Ἀπὸ τὴν κοιλίᾳ τῆς μάνας του*» (σελ. 319, φρασεολ. 4). Περὶ τῆς φράσεως ταύτης ὁ σεβ. σ. παρατηρεῖ ὅτι «λέγεται εἰς δήλωσιν τῆς παλαιότητος συνηθείας τινός, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεώς του, καὶ συνεχίζεται». Καὶ παραλληλίζει αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν 49,1 παρομοίαν φράσιν τοῦ Ἡσαίου «Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου».

2) «*Ἐνας φεύγει, ἄλλος ἔρχεται*» (σελ. 323, φρασεολ. 24). Ὡς γράφει ὁ σεβ. σ., αὕτη «χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τῆς διαδοχῆς μεταξὺ τῶν ἀποβιούντων καὶ τῶν ἐρχομένων εἰς τὴν ζωὴν», παραλληλίζεται δὲ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν 1,4 φράσιν τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ «Γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται».

3) «*Νὰ ζηγίξης τὰ λόγια σου*» (σελ. 327, φρασεολ. 43). Κατὰ τὸν σεβ. σ., ἡ φράσις αὕτη «σημαίνει τὴν ὀφειλομένην προσεκτικότητα κατὰ τὴν συζήτησιν... δεδομένου ὅτι ἡ γλῶσσα γίνεται πολλὰκις αἰτία πολλῶν κακῶν», καὶ παραλληλίζεται ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν 28,25 τῆς Σοφίας Σειράχ «Τοῖς λόγοις σου ποίησον ζυγὸν καὶ σταθμόν, καὶ τῷ στόματί σου ποίησον θύραν καὶ μοχλόν».

4) «*Ποῖος εἶδε τὸ Θεὸ καὶ δὲν τὸν φοβήθηκε;*» (σελ. 330, φρασεολ. 58). Ὡς παρατηρεῖ ὁ σεβ. σ., «τῆς φράσεως ταύτης γίνεται χρῆσις εἰς δήλωσιν τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου... ἀπὸ μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐμπνέει θάμβος καὶ ἀνησυχίαν». Παραλληλίζεται δὲ αὕτη πρὸς τὸ χωρίον 33,20 τῆς Ἐξόδου «Οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται».

5) «*Τὸν σέρνει ἀπὸ τῆς μήτης*» (σελ. 334, φρασεολ. 74). Κατὰ τὸν σεβ. σ., «ἡ φράσις εἶναι δηλωτικὴ τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ὑποταγῆς» καὶ παρομοιάζεται πρὸς μίαν ἄλλην ἐν τῷ χωρίῳ 37,29 τοῦ Ἡσαίου: «Καὶ ἐμβαλῶ φιδὸν εἰς τὴν ρινά σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου».

Ὁ σεβασμιώτατος ἔχει μοχθήσει πολὺ, ἀσφαλῶς, προκειμένου νὰ ἐπεξεργασθῇ καταλλήλως τὸ ὕλικόν, τὸ ὁποῖον φιλοπόνως συνέλεξεν. Θὰ ἠυχόμεθα νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς μελέτης του ἐρευναν, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ νεώτερα ἐπιστημονικὰ βοηθήματα ἀντὶ τῶν παλαιῶν, ὡς

τοῦ Ἑγχειριδίου Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Κ. Κοντογόνου (ἔτ. ἐκδ. 1844). Διότι ὑπ' αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν θὰ καθίστατο ἐφικτὴ καὶ μία ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυσις ὠρισμένων ἐκ τῶν φρασεολογικῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μείζον θεολογικὸν ἐνδιαφέρον, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθῶν καλύτερον. Καὶ θὰ ἦτο καὶ εὐχῆς ἔργον νὰ εἶχον προληφθῇ εὐαρίθμητα τυπογραφικὰ ἢ καὶ ἄλλα ἀβλεπτήματα, τὰ ὁποῖα ἐπεσημάναμεν εἰς τινὰ σημεία. Πρέπει ὅμως νὰ διευκρινίσωμεν, ὅτι τὰ ἀβλεπτήματα ταῦτα, καίτοι προκαλοῦν δυσχερεῖας εἰς τοὺς μελετητάς, καὶ κυρίως εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν μὴ ἐμπείρους, δὲν εἶναι σοβαρά. Πρὸ παντὸς δὲ δὲν μειώνουν τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἐργασίας ταύτης, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ, καθ' ἡμᾶς, μίαν ἐπὶ πλέον ἀξιόλογον συμβολὴν τοῦ λογίου Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου εἰς τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Gilchrist, Hugh, *Australians and Greeks*, vol. I: The Early Years, Sydney: Halstead Press, 1992, pp. 432, Maps-Pictures.

Μὲ ἰδιαιτέραν χαρὰν περιήλθε στὰ χέρια μου ὁ τ. Α' τῆς ὡς ἄνω ἐργασίας τοῦ Αὐστραλοῦ διπλωμάτου Hugh Gilchrist, ὁ ὁποῖος ἡσχολήθη μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα ἐπὶ 23 σχεδὸν χρόνια, ἀπὸ τοῦ 1969(-1992) καὶ ἐξῆς, μὲ τὸ ὑπὸ μελέτην θέμα (σ. 415). Ὁ συγγραφεὺς διετελεῖ πρέσβυς τῆς χώρας του εἰς τὰς Ἀθήνας (1968-1972).

Ὁ τ. Α' τῆς ἐργασίας ταύτης ἐρευνᾷ τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τοῦ 1914-1918, δηλαδὴ τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου.

Ἀκολουθεῖται ἡ αὐστηρὰ ἱστορικὴ μέθοδος μὲ τὴν προσεκτικὴν ἐξακριβωσιν καὶ τῶν λεπτομερεστέρων ἀκόμη χρονολογιῶν καὶ ἡμερομηνιῶν. Τὰ πάντα, αἱ πληροφορίαι καὶ αἱ λεπτομέρειαι διὰ πρόσωπα, ιδρύματα, πράγματα καὶ γεγονότα, ὑπόκεινται εἰς μίαν ἐξονυχιστικὴν κριτικὴν ἐρευναν.

Ὁρισμένα κεφάλαια ἔχουν τὴν μορφήν χρονογραφίας. Εἰς ἄλλα κυριαρχεῖ τὸ βιογραφικὸν στοιχείον. Μερικὰ ἡμποροῦν νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἱστορικὰ μυθιστορήματα ἢ νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωσιν ἐνὸς κλασσικοῦ διηγήματος ἢ καὶ ἐνὸς ἱστορικοῦ δοκιμίου τῆς διπλωματίας. Γενικῶς ὁ τ. Α' καλύπτει τὴν ἡρωικὴν ἢ ἐπικὴν περιόδον τῶν σχέσεων Αὐστραλῶν καὶ Ἑλλήνων.

Περιεχόμενα, σ. 5. Χρονολογία, σελίδες 7-9. I. *Ἡ Αὐστραλία εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν*, σελίδες 10-19. II. *Μυθολογία: Αἱ πρῶται ἀφίξεις*, σελίδες 20-24. III. *Οἱ ἐπὶ πειραταί*, σελίδες 25-37. IV. *Οἱ πρῶτοι ἐγκατασταθέντες*, σελίδες 38-44. V. *Αἰκατερίνη Crumpler*, σελίδες 45-51. VI. *Κυβερνήται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα*, σελίδες 52-70. VII. *Ἡ ἀρχὴ τῆς μεταναστεύσεως*, σελίδες 71-124. VIII. *Ὁ εὐκάλυπτος εἰς τὴν Ἑλλάδα*, σελίδες 125-129. IX. *Μουσεῖον καὶ Μνημεῖον*, σελίδες 130-137. X. *Ταξιδιώται εἰς τὴν Ἑλλάδα*, σελίδες 138-189. XI. *Τὸ φαινόμενον τοῦ καταστηματοῦρχου*, σελίδες 190-256. XII. *Ἄλλοι ἀθληταί*, σελίδες 257-266. XIII. *Ἐκκλησία καὶ Κοινότης*, σελίδες 267-295. XIV. *Οἱ Πρόξενοι τῆς Ἑλλάδος*, σελίδες 296-315. XV. *Κορινθιακὴ σταφίς καὶ σταφίς*, σελίδες 316-324. XVI. *Πρὸς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους*, σελίδες 325-328. XVII. *Ὁ Ἀραπάκης καὶ ἡ Πανδώρα*, σελίδες 329-336. XVIII. *Ἡ θεώρησις ἀπὸ τὸν Τύπον*, σελίδες 337-364. XIX. *Ἡ ἐκρηξίς τοῦ Πολέμου*, σελίδες 365-368.

Παραρτήματα, σελίδες 369-392. 1-4, *Οἰκογένειαι Ἑλληνικῆς Καταγωγῆς*,

σελίδες 369-375. 5. *Πολιτογράφους Ἑλλήνων εἰς τὴν Αὐστραλίαν, μέχρι τοῦ 1903*, σελίδες 376-386. 6. *Ἕλληνες εἰς τὴν Αὐστραλίαν, Δημογραφικαὶ Στατιστικαὶ 1854-1914*, σελίδες 386-389. 7. *Τὸ ἐμπόριον τῆς Αὐστραλίας μετὰ τὴν Ἑλλάδα, 1868-1914*, σελίδες 389-392.

Σημειώσεις καὶ Πηγαί, σελίδες 393-414.

Ἐπεξηγήσεις καὶ Εὐχαριστίαι (Ἀντί Προλόγου), σελίδες 415-418.

Πίναξ, σελίδες 419-432.

Ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σχεδιάγραμμα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου, τοῦτο φέρει γενικὸν χαρακτήρα καὶ καλύπτει σχεδὸν ὅλας τὰς πιθανὰς πτυχὰς τῶν σχέσεων.

Διὰ τὴν ἰδικὴν μας ἔρευναν, βεβαίως ὁλόκληρον τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ πηγὴν καὶ βοήθημα σημαντικόν, ἰδιαιτέρως ὅμως ἐπισημαίνεται τὸ Κεφ. 13. Ἐκκλησία καὶ Κοινότης, σελίδες 267-295 καὶ αἱ σελίδες 7-9, 96, 103, 355-356, 365-368, 409-411.

Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα ἀσφαλῶς ἤμποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως. Ὁ συγγραφεὺς εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βιβλίου του ἀναφέρει εἰς τὰς ἀναγραφὰς/καταγραφὰς ἢ τὰ ἐγγράφα καὶ τὰ ἐκ τούτων παράγωγα (σελίδες 37, 40, 74, 101, 103, 114, 147, 151, 220, 296, 329). Αἱ πηγαὶ τοῦ προέρχονται ἀπὸ τὰ πάσης φύσεως Ἀρχεῖα, κρατικά, ἐκκλησιαστικά, ἀτομικά, κ.ά. (πηγαί, ὡς ἄνω, σελίδες 393-414). Τὰ μνημεῖα (σελίδες 39, 51, 82). Αἱ ἐπιγραφαὶ (σελίδες 39-40, 51).

Ἡ βιβλιογραφία παρατίθεται ἐντὸς κειμένου (σελίδες 13-18, 21-24, 117, 196) καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὑποδιαίρεσιν «Σημειώσεις καὶ Πηγαί» (σελίδες 393-414). Αἱ ἐφημερίδες καὶ ὁ περιοδικὸς τύπος χρησιμοποιοῦνται συνεχῶς καὶ σχεδὸν εἰς κάθε σελίδα (ἰδιαιτέρως σελίδες 337-364).

Μεγάλον ρόλον διαδραματίζει ὁ παράγων ὁ προσωπικὸς ἢ καὶ ἡ ζῶσα μαρτυρία, ἡ προφορικὴ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ παράδοσις (σελίδες 192, 219, 242). Θέσιν λαμβάνουν ὁ μῦθος, ἡ πραγματικότης, τὸ μυστήριον (σελίδες 20 ἔξ. 329), αἱ φανταστικαὶ ἱστορίαι (σ. 21) καὶ τὰ ἀνέκδοτα (σελίδες 115, 195).

Μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς ὑπὸ χρῆσιν μεθόδου καὶ τοῦ τρόπου ἐρεῦνης τοῦ εἰς τὴν διάθεσίν του ὕλικου, ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ καὶ τὰς ἀναλόγους ἐκφράσεις, ὡς πρὸς τὸ ἀδύνατον, τὰς πιθανότητας καὶ τὴν βεβαίωσιν τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων (σελίδες 20, 32, 100).

Τίθενται ἐρωτήματα καὶ δίδονται αἱ ἀνάλογοι ἀπαντήσεις (σελίδες 11, 24, 96, 115, 117, 296).

Ἐπισημαίνονται, μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν καὶ σχολαστικότητα, τὰ διὰ πρώτην φορὰν, σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς, συμβαίνοντα (σελίδες 7-9, 13-14, 32, 38, 72-80, 83, 85-86, 88-89, 92, 94, 96, 98, 101-105, 108, 117-125, 163, 167, 178, 192, 214-215, 219, 223, 232-239, 251-259, 267-295, 296, 302, 308, 328, 361-363, 365-368). Μ.ἄ., οἱ *πρῶτοι ἰατροὶ* (σελίδες 92, 96, 103-, 257-258). Οἱ *πρῶτοι Ἕλληνες τέκτονες* (σελίδες 94, 104-105, 173, 244-245, 258, 302). Οἱ *πρῶτοι δικασταὶ* (σελίδες 105, 108, 302). Ἡ *α' ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀπόφοιτος πανεπιστημίου εἰς τὴν Αὐστραλίαν* (Σύνδεῦ 1987, σελίδες 85-86). Ὁ *α' ξενοδόχος* (1985, σ. 89). Αἱ *πρῶται ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες*: α) *Αὐστραλία*, Μελβούρνη, 1913-1920. Τὸ 1920 μετωνομάσθη εἰς «Ἐθνικὸν Βῆμα». Συν. β) *Ὡκεανίς*, Ἀδελαΐς, Σύνδεῦ, 1914-1916 (σελίδες 361-364).

Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξακριβώσιν τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ τῶν

Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων εἰς τὴν Αὐστραλίαν (σελίδες 77-78, 93, 97-98, 114, 118-119, 190-192, 221-222, 224, 229, 232-240, 249-251, 270, 293-295).

Ὁ συγγραφεὺς ὑπόκειται εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ συγκρίνῃ τὴν Αὐστραλίαν πρὸς τὴν Ἀμερικὴν, ὡς πρὸς τὰς σχέσεις των πρὸς τοὺς Ἑλληνας Ὁρθοδόξους (σ. 71). Τὰ δέοντα γενέσθαι (σελίδες 24, 44, 72-77, 93-94, 114, 119, 255-256).

Νομίζω ὅτι ἡ παρούσα ἐργασία εἶναι ἡ ἀρτιωτέρα μέχρι στιγμῆς καὶ θὰ καταστῇ, ἂν δὲν κατέστη ἤδη, κλασσικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐπιβάλλεται ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερα μετάφρασις καὶ ἔκδοσις τῆς καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, Ἑπετηρίς, 1993, σελίδες 343, εἰκόνες, φωτογραφία.

Ἡ ἔκδοσις αὕτη τῶν 343 σελίδων, μὲ ἐκλεκτὸν χάρτην, εἰκόνας καὶ φωτογραφικὸν ὑλικὸν ἀσπρόμαυρον, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην μέχρι σήμερον ἐμφανισθεῖσαν, μὲ τέτοιαν πληρότητα, ἐπετηρίδα τοῦ κλήρου, τῶν ἄλλων λειτουργῶν, τῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ὑπηρεσιῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας.

Τὸ ἔργον ἀνέλαβεν ἰδιαιτέρα ἐκδοτικὴ ἐπιτροπὴ, μὲ πρόεδρον τὸν ἐπισκοπὸν Ἀπολλωνιάδος Σεραφεῖμ. Φέρει δὲ χαρακτηριστὰ δοκιμαστικὸν καὶ συλλογικόν. Τὰ δοκίμια εἶναι ἐπώνυμα, χωρὶς ὅμως νὰ σημειώνωνται οἱ συγγραφεῖς των εἰς τὸ σχεδιάγραμμα. Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, εἰδικοί εἰς τὰ θέματά των, προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικόν, θεολογικὸν καὶ ἐκπαιδευτικὸν περιβάλλον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν Ἐκκλησίας, πρᾶγμα ποὺ καταδεικνύει τὴν ὑπαρξίν ἱκανοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Αὐστραλίας, ὅπως ἔχει ἤδη γίνῃ καὶ ἤρχισεν νὰ καταρτίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Θρόνου εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ κάθε συγγραφεὺς διακατέχει τὸ προσωπικόν του ὕφος, κατὰ τὸ ὅποιον ἐμπλουτίζει τὸ κείμενον καὶ σπάει τὴν μονοτονίαν τοῦ ἐνὸς συγγραφέως, ὅσονδῆποτε καλὸς καὶ ἀριστος ἂν εἶναι ὁ τελευταῖος. Αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς, ἑ.ἄ., τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν καλῶν συλλογικῶν ἔργων. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς γράφουν περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἄρθρου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρωτότυπα αὐτὰ δοκίμια, ὑλικὸν λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἐπετηρίδα τῆς 50ετηρίδος, τὸ ἡμερολόγιον τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, τὰ ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν διαφόρων γραφείων τῆς ἰδίας Ἀρχιεπισκοπῆς. Παρεμβάλλονται καὶ αὐτοῦσια ἰδιαιτέρα πολυτιμα κείμενα. Ἡ ὕλη παρατίθεται εἰς δύο γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν, μὲ ἐλαχίστας διαφοράς.

Τὸ φωτογραφικὸν ὑλικὸν προέρχεται ἀπὸ τὰς ἰδιαιτέρας συλλογὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνοαυστραλιανὴν Ἱστορικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὸ προσωπικὸν ἀρχεῖον κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Εἰς ἀριθμὸν εἶναι πλουσιώτατον. Πολλὰ φωτογραφία δημοσιεύονται διὰ πρώτην φοράν. Τὸ εὐχάριστον εἶναι ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, τὸ ἀγγλικὸν κείμενον δὲν προβάλλει τὰς ἰδίας φωτογραφίας ἀλλὰ διανθίζεται ἀπὸ διαφορετικὰς τοιαύτας. Παρεμβάλλονται μέσα εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰ ἀνάλογα ὁμεία. Πίναξ ἢ κατάλογος αὐτῶν εἰς τὸν πίνακα περιεχομένων δὲν ὑπάρχει.

Πίνακας Περιεχομένων, σελίδες 342-343.

I. Ἑλληνικά.

ΚΠόλεως Βαρθολομαίου, *Μήνυμα*, σ. 4. Αὐστραλίας Στυλιανού, *Ὁμοίως*, σ. 6. *Βιογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου*, σ. 8. *Τὸ ἴδιον τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων*, σ. 10. Μιλτιάδου Χρυσανγῆ, *Ἡ παρουσία τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν Αὐστραλιανὴ Κοινωνία*, σελίδες 12-21, Α'. Κυριώτεροι Σταθμοὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς Αὐστραλίαν, σελίδες 22-23. Οἱ διατελέσαντες Ποιμενάρχες τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς (μόνον στὰ ἑλληνικά) σελίδες 24-25. *Κεκοιμημένοι Ἀρχιερεῖς καὶ Ἱερεῖς* (μόνον στὰ ἑλληνικά), σ. 26. *Ἑλληνορθόδοξος Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου*, σελίδες 27-35 (διαφορετικὰ κάπως ἀπὸ τὰ ἀγγλικά). Τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς, *Τὸ Ἀδελφάτο «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας»*, σελίδες 36-38. Στυλιανοῦ Μαγδαλοπούλου (Α') - Λίτσας Στυλιανοῦ, *Μονάδες Προσχολικῆς Φροντίδος - Παιδικὸι Σταθμοί*, σελίδες 39-40. Στυλιανοῦ Σκούτα, *Ἡμερησία Ἑλληνορθόδοξα Σχολεῖα*, σελίδες 41-45, Α'. Μαρίας Αὐγουστίνου, *Ἀπογευματινὰ Ἑλληνικά Σχολεῖα*, σελίδες 46-47. Μιχαὴλ Ἀντωνιάδου, *Κατηχητικὰ Σχολεῖα*, σελίδες 48-50. Ἐλένης Μαγδαλοπούλου, *Θρησκευτικὰ στὰ Δημόσια Σχολεῖα*, σελίδες 51-52. Νικολάου Τσουλουκίδου, *Κληρικολαϊκὲς Συνελύσεις τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας*, σελίδες 53-56. Ἀριανζοῦ Ἰωσήφ, *Συνέδρια Νεολαίας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας*, σελίδες 57-59, Α'. Τοῦ Αὐτοῦ, *Ἅγιον Ὅρος καὶ Αὐστραλία*, σελίδες 60-61, Β'. Ἀπολλωνιάδος Σεραφεῖμ, *Φιλόπρωχοι Ἀδελφότητες*, σελίδες 62-63. Στυλιανοῦ Μαγδαλοπούλου, *Ἑλληνικὰ Κέντρα Προνοίας*, σελίδες 64-66, Β'. Ἰωάννου Καπέτα - Στυλιανοῦ Σκούτα (Β'), Βασιλείου Ταλιαντζῆ, Κ. Κλεοῦδη, *Γηροκομεῖα - Γηριατρεία, Φροντίδα τῶν Ἡλικιωμένων*, σελίδες 67-74. Μιλτιάδου Χρυσανγῆ, *Θρησκευτικὴ Ὑπηρεσία Φοιτητῶν στὰ Πανεπιστήμια*, σελίδες 75-76, Β'. Δημητρίου Πολυζωΐδου, *Θρησκευτικὴ Ὑπηρεσία Φυλακῶν*, σελίδες 77-78. Στεφάνου Παπαναστασίου, *Μόνιμο Συμβούλιο Κανονικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Αὐστραλίας*, σελίδες 79-82. Ἡλίας Κεντρωτῆ, *Διεκκλησιαστικὲς καὶ Οἰκουμενικὲς Σχέσεις*, σελίδες 83-86, Α'. Τοῦ Ἰδίου, *Προσκυνήματα στὸ Ἐξωτερικόν*, σελίδες 87-88, Β'. Ἀγγέλου Ἀλιφιερᾶκη, *Ὁρθοδοξία καὶ Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας*, σελίδες 89-90. Στυλιανοῦ Σκούτα, *Τὸ Κεντρικὸ Βιβλιοπωλεῖο*, σ. 91, Γ'. Τοῦ Αὐτοῦ, *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κηροπλαστεῖο*, σ. 92, Δ'. *Ληξιαρχεῖο - Στατιστικὴ Τελεσθέντων Μυστηρίων 1975 - 1992*, ἑλλ. καὶ ἀγγλ., σελίδες 93-94.

II. Ἀγγλικά, σελίδες 96-176. Αἱ ὡς ἄνω ὑποδιαίρεσεις.

III. Διάρθρωσις, ἑλλ. - ἀγγλ., σελίδες 177-302. *Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον*, ἑλλ., σελίδες 178-179. *Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας*, ἑλλ. - ἀγγλ., σελίδες 180-302, 340-341.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

United Bible Societies, *The Greek New Testament*, 4η ἔκδοσις 1993.

Πρὶν ἀπὸ μερικὸν μῆνες, μέσα στὸ 1993, οἱ Ἑνωμέναις Βιβλικαὶς Ἐταιρεῖες ἔδωσαν στὴ δημοσιότητα τὴν 4η κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς

Κ.Δ., τὴ γνωστὴ διεθνῶς ὡς The Greek New Testament. Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἔγινε τὸ 1966, ἡ δευτέρη τὸ 1968 καὶ ἡ τρίτη τὸ 1975 (διορθωμένη ἐπανέκδοσις τῆς τρίτης τὸ 1983) μετὰ τὴ φροντίδα τῶν K. Aland, M. Black, C. Martini, B. Metzger καὶ A. Wikgren. Στὴν 4ῃ ἔκδοσιν δὲν μετέχουν οἱ M. Black καὶ A. Wikgren, ἐνῶ ὡς νέα μέλη τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς προστέθηκαν ἡ Barbara Aland καὶ ὁ ὑπογράφων αὐτὸ τὸ σημεῖωμα.

Τὸ κείμενον τῆς 4ης ἐκδόσεως παρέμεινε τὸ ἴδιον μετὰ αὐτὸ τῆς προηγούμενης 3ης ἐκδόσεως, ποὺ συμπίπτει ἀκριβῶς μετὰ τῆς 26ης (καθὼς καὶ τῆς προετοιμαζόμενης 27ης) ἐκδόσεως τῶν Nestle - Aland. Ἐμπλουτίστηκε ὁμοῦς ὁ Κριτικὸς Μηχανισμὸς καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐκτενέστερη παρουσία τῶν Βυζαντινῶν λειτουργικῶν χειρογράφων, τῶν συνήθως ὀνομαζομένων Λεξιοναρίων (ἢ «Ἐκλογαδίων» κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα στὸ Βυζάντιον ὀρολογία, ἢ «Εὐαγγελισταρίων» κατὰ τὴν ὀρολογία ποὺ ἐπεκράτησε στὴ Δύση καὶ εἰσήχθη καὶ στὴν Ἀνατολή). Στὴν παρουσίασιν τῶν παραλλαγῶν τῶν Βυζαντινῶν αὐτῶν χειρογράφων συνίσταται ἡ συμμετοχὴ τοῦ ὑπογράφοντος, ὡς μέλους τῆς πενταμελοῦς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς.

Μία ὁμάδα ἐρευνητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης παρέβαλε ἕνα ἐκτεταμένο ἀριθμὸν χειρογράφων διαφόρων ἐποχῶν καὶ διαφόρου κειμένου, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐπελέγησαν τελικὰ 30 μετὰ Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα καὶ 40 μετὰ Ἀποστολικὰ. Αὐτὰ ἐπελέγησαν εἴτε διότι παρουσιάζονται ὡς χαρακτηριστικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου κειμένου, εἴτε (ἄλλα) διότι παρεκκλίνουν συχνότερα ἢ ἀραιότερα ἀπὸ τὸ γνωστὸ βυζαντινὸν τύπον κειμένου, ὥστε νὰ ἐκπροσωποῦνται ὅλες οἱ μορφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κειμένου. Ἐπίσης παρατίθεται, μετὰ τῶν μαρτύρων τοῦ κειμένου καὶ ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἔτους 1988), ποὺ ἀποτελεῖ ἐπανέκδοσιν, ἢ μᾶλλον μία ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπανεκδόσεις τοῦ Πατριαρχικοῦ κειμένου τοῦ 1904, ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ B. Ἀντωνιάδης. Ἀπὸ τὰ παραπάνω 70 χειρόγραφα, ποὺ ἀναφέραμε, τὰ 13 (6 Εὐαγγελίων καὶ 7 Ἀποστόλων) συμφωνοῦν μετὰ τὸ κείμενον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἢ ἀκριβέστερα μετὰ τὰ χειρόγραφα στὰ ὅποια στηρίζεται τὸ κείμενον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, δηλ. τῆς Πατριαρχικῆς ἐκδόσεως.

Πῶς δηλώνεται στὸν Κριτικὸν Μηχανισμὸν ἡ παρουσία τῆς Βυζαντινῆς Παραδόσεως; Μετὰ τὸ σύμβολον Lect, δίπλα σὲ μία παραλλαγή κειμένου, δηλώνεται ἡ συμφωνία τῆς πλειοψηφίας τῶν χρησιμοποιηθέντων Λεξιοναρίων καὶ τοῦ κειμένου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Λεξιονάρια, ποὺ παρέχουν διαφορετικὸ κείμενον, ἀναφέρονται ἕνα ἕνα ξεχωριστὰ δίπλα στὴν ἀντίστοιχη παραλλαγή τους. Ὅταν τὸ κείμενον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας διαφέρει ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῶν ἐπιλεγέντων χειρογράφων, τοῦτο δηλώνεται μετὰ τὸ ^{AD}. Ὅταν 10 ἢ περισσότερα Λεξιονάρια διαφέρουν ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῶν χειρογράφων, ποὺ ἐκπροσωποῦνται στὸ Lect, τότε καὶ οἱ δύο ὁμάδες (δηλ. οἱ γραφεῖς ποὺ ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ τὰς δύο ὁμάδες) χαρακτηρίζονται μετὰ τὸ Lect^p (lectionary partim = Λεξιονάρια ἐν μέρει). Ἡ συμφωνία τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας μετὰ μία ἀπὸ τὰς δύο ὁμάδες δηλώνεται ὡς Lect^p, ^{AD}. Ἐὰν κάποιον χωρίον ἀπαντᾷ περισσότερες τῆς μιᾶς φορὲς στὸ ἴδιον χειρόγραφο καὶ παρουσιάζει διαφορετικὴ γραφή, στίς δύο ἢ περισσότερες περιπτώσεις, τότε ἡ συχνότης τῆς παρατιθεμένης γραφῆς δηλώνεται μετὰ κλάσμα ὡς δείκτης, π.χ. 866^{1/2}, ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ δεδομένη παραλλαγή στὸ χειρόγραφο 866 ἀπαντᾷ στὴ μία ἀπὸ τὰς δύο φορὲς ὅταν στὴν διαφορετικὴ παραλλαγή δὲν δίδεται τὸ

ἴδιο σύμβολο, δηλ. ἄλλο ἓνα 822^{1/2}, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἄλλη παραλλαγή συμφωνεῖ μετ' τὸ Lect.

Μεῖναιμε κάπως λεπτομερέστερα στὴν παρουσίαση τῶν Βυζαντινῶν λειτουργικῶν χειρογράφων στὸν Κριτικὸ Μηχανισμό τῆς νέας ἐκδόσεως, διότι αὐτὴ ἡ παρουσία τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως ἀποτελεῖ τὸ νέο στοιχεῖο σὲ σχέση μετ' τὴς προηγούμενης ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1966, 1968 καὶ 1975.

Γενικῶς, στὴν ἐκδοση αὐτὴ, δίδονται οἱ παραλλαγές σὲ 1438 χωρία τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. Τὰ χωρία αὐτὰ δὲν συμπίπτουν πρὸς τὰ ἀριθμητικῶς περισσότερα, ποὺ παρέχουν οἱ ἐκδόσεις Nestle-Aland, ἔχουν ὅμως τὰ ἐξῆς δύο χαρακτηριστικά: α) εἶναι χωρία ποὺ παρουσιάζουν σημαντικὴς παραλλαγές, χρήσιμες γιὰ τοὺς μεταφραστές τῆς Κ.Δ. στὶς διάφορες γλώσσες τοῦ κόσμου (ὡς γνωστόν, οἱ ἀνὰ τὸν κόσμον μεταφραστές τῶν Ἑνωμένων Βιβλικῶν Ἑταιριῶν χρησιμοποιοῦν ὡς βάση τὸ πρωτότυπο Ἑλληνικὸ κείμενο) καὶ β) παρέχεται, κατὰ τὸ δυνατόν, πλήρης εἰκόνα τῶν μαρτύρων κάθε παραλλαγῆς.

Οἱ μάρτυρες τῆς κάθε παραλλαγῆς εἶναι: οἱ πάπυροι (ἀπὸ P¹ ἕως P⁹⁷), ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀπὸ μεγαλογράμματα καὶ μικρογράμματα χειρόγραφα καὶ τὰ Βυζαντινὰ Λεξιονάρια, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε ἐκτενέστερα λόγος προηγουμένως. Στὸν Πρόλογο τῆς ἐκδόσεως δίδεται ὁ κατάλογος τῶν χρησιμοποιηθέντων στὴν ἐκδοση χειρογράφων, ἐκπροσωποῦν δὲ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα ἓναν σεβαστὸ ἀριθμὸ μετὰ τῶν 5.500 συνολικῶς ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Κ.Δ., καὶ ἓνα εὐρὺ φάσμα ἀπὸ πλευρᾶς χρονολογίας προελεύσεως τῶν καὶ τύπου κειμένου, ποὺ διασώζουν. Βεβαίως παρατίθενται σὲ μεγάλη κλίμακα καὶ οἱ ἀρχαῖες μεταφράσεις καθὼς καὶ σὲ ἐπίσης μεγάλο ἀριθμὸ, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες τοῦ ΚΔ/κικοῦ κειμένου.

Γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Εἶναι πάντοτε οἱ ἐκδότες ἀπολύτως βέβαιοι γιὰ τὴ γραφὴ ποὺ προτιμοῦν; Χωρὶς νὰ εἶναι δυνατό νὰ εἰσέλθουμε στὴ συζήτηση περὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφορῶν τύπων κειμένου, τοῦτο μόνον σημειώνουμε, σχετικὰ πάντοτε μετ' τὴν ἐν λόγῳ κριτικῇ ἐκδοση καὶ κυρίως μετ' τὸν κριτικὸν μηχανισμό τῆς, ὅτι ὁ βαθμὸς βεβαιότητος τῶν ἐκδοτῶν δηλώνεται μετ' τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν γραφῶν ποὺ προτιμήθηκαν ὡς A, B, C, D. Ἔτσι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ 4 αὐτὰ γράμματα, στὴν ἀρχὴ κάθε παραλλαγῆς τοῦ Κριτικοῦ Μηχανισμοῦ, δηλώνει τὸ βαθμὸ βεβαιότητος, ὅχι τῆς παραλλαγῆς, ἀλλὰ τῆς γραφῆς, ποὺ προτιμήθηκε ἐπάνω στὸ κυρίως σῶμα τοῦ κειμένου. Ἀκριβέστερα, τὸ A δηλώνει βεβαιότητα τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ προτιμηθὲν κείμενο, τὸ B σχεδὸν βεβαιότητα· τὸ C δηλώνει ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ βρίσκεται σὲ δυσχερῆ θέσιν ὡς πρὸς τὸ ποῖα παραλλαγή νὰ τοποθετήσῃ στὸ κείμενο καὶ τὸ D — ποὺ ἀπαντᾷ σπανιότερα — δηλώνει μεγάλη δυσχέρεια ὡς πρὸς τὴν ἀπόφαση. Βέβαια σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ διαβάθμιση λαμβανόταν κατὰ πλειοψηφία. Ἔτσι, πέραν τῶν περιπτώσεων ὁμοφωνίας, ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ὅπου κάποια διαβάθμιση ἐλήφθη μετ' τὴν ὀριακὴ πλειοψηφία τῶν 3/5!

Παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις μας ὡς πρὸς τὶς γραφές ποὺ ἐπελέγησαν μετ' ὀριακὴ πλειοψηφία, πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐκδοση αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἐργασίας καὶ μάλιστα συνεργασίας πολλῶν εἰδικῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ 5 μέλη τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ σ' αὐτὴν τὴν 4ῃ ἐκδοση εἶχε κυρίως τὴν εὐθύνην γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ κριτικοῦ μηχανισμοῦ, συνεργάστηκαν γιὰ τὶς λατινικὲς μεταφράσεις καὶ τοὺς λατίνους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ὁ H.J. Frede, γιὰ τὶς ἀρμενικὲς, γεωργιανὲς καὶ παλαιοσλαβικὲς μεταφράσεις ὁ Chr. Hannig, γιὰ τὶς αἰθιοπικὲς ὁ E. Hammerschidt, γιὰ τὸ Διατεσσάρων ὁ

Dom Louis Leloir. Ἡ σύνθεσις τῆς συμβολῆς ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους εἰδικῶν καὶ ἡ τελικὴ συγκρότησις τοῦ Κριτικοῦ Μηχανισμοῦ ἔγινε ἀπὸ τὸ προσωπικὸν τοῦ Ἰνστιτούτου ἔρευνας τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. στὸ Münster τῆς Γερμανίας, ὅπου τὸν συντονιστικὸν ρόλον εἶχε ὁ Κ. Junack.

Ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἐδείχθη ἀπὸ τοὺς ἐκδότες γιὰ τὶς πατερικῆς μαρτυρίας, ποὺ διασώζουσιν τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. Φυσικὰ, πρόκειται μόνον γιὰ τὶς σαφεῖς πατερικῆς παραθέσεις, καὶ ὄχι γιὰ ὑπαινιγμοὺς βιβλικοὺς τῶν πατέρων ἢ γιὰ παραφράσεις ἢ γιὰ ἑναρμονίσεις Συνοπτικῶν χωρίων ἢ γιὰ ἀπὸ μνήμης παραθέσεις κειμένων. Ἔτσι παρατίθενται ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ πατερικῆς μαρτυρίαι ποὺ διασώζουσιν τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. Φυσικὰ, πρόκειται μόνον γιὰ τὶς σαφεῖς πατερικῆς παραθέσεις, καὶ ὄχι γιὰ ὑπαινιγμοὺς βιβλικοὺς τῶν πατέρων ἢ γιὰ παραφράσεις ἢ γιὰ ἑναρμονίσεις Συνοπτικῶν χωρίων ἢ γιὰ ἀπὸ μνήμης παραθέσεις κειμένων. Ἔτσι παρατίθενται ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ Πατέρες ὡς μάρτυρες τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. (καὶ τῶν ἐπὶ μέρους παραλλαγῶν) ἕως καὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα, γιὰτὶ οἱ παραθέσεις τῶν πρώτων αὐτῶν αἰώνων εἶναι οἱ πιὸ σημαντικῆς γιὰ τὴν ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. Οἱ Πατέρες μετὰ τὸν 5ο αἰῶνα παραθέτουν συνήθως τὸ Βυζαντινὸν κείμενον, ποὺ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴν πληθὺ τῶν χειρογράφων. Πολὺ συχνὰ παρατίθεται ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἔνεκα τῆς σπουδαιότητός του γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Οἱ Πατέρες παρατίθενται μετὰ τὶς ἀρχαῖες μεταφράσεις, κατὰ τὴν χρονολογικὴν τους σειρὰ καὶ μὲ πληρὴς τὸ ὄνομα τους, βάσει πάντοτε τῶν πρόσφατων ἀξιόπιστων κριτικῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων τους. Κατάλογος ἀλφαβητικῶς ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων πατέρων, καθὼς καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ποὺ παρατίθενται ὡς μάρτυρες τοῦ κειμένου παρέχεται στίς σελ. 31-36 τῆς Εἰσαγωγῆς.

Τέλος, ὅς σημειωθεῖ ἡ ἀκόλουθη παρατήρησις τοῦ Προλόγου (σελ. 11): «Τὸ κείμενον αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως παρέμεινε ἀμετάβλητον. Τοῦτο ὅς μὴ παρερμηνευθεῖ μὲ τὴν ἐννοίαν ὅτι οἱ ἐκδότες τώρα θεωροῦν τὸ κείμενον ὡς ὀριστικόν. Ἡ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ στόχον τῶν ἐκάστοτε ἐκδοτῶν, ποὺ θὰ προσφέρουν τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τους στίς μελλοντικῆς ἐκδόσεις τῆς Κ.Δ. Ὡστόσο, οἱ ἐκδότες αἰσθάνονται, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτῇ ἡ ὑπεύθυνη ἐρευνα δὲν προχώρησε ἀκόμη τόσο πολὺ, ὥστε νὰ ἐπιτρέψει εἰδικότερες ἀλλαγὰς στὸ κείμενον. Ἡ ἐπιτροπὴ θὰ εἶναι πάντοτε εἰλικρινὰ εὐγνώμων στοὺς ἀναγνώστες γιὰ τὶς προτάσεις καὶ ὑποδείξεις τους».

ΙΩΑΝ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τιμοθέου Ι. Τιμοθεάδου, Δρος Ἱατρικῆς, πτυχιούχου Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., «*Ἡ Οὐνία Γιαννιτσῶν καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βατικανοῦ χθὲς καὶ σήμερον*», Γιαννιτσὰ 1992, σσ. 141.

Ἡ σύναξις τῶν Ὁρθοδόξων Προκαθημένων (Φανάρι, 13-15 Μαρτίου 1992) διαπίστωσε μὲ θλίψιν, ὅτι ὀρισμένοι κύκλοι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, προβαίνουν σὲ ἐνέργειαι ἐντελῶς ἀντίθετες πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθείας. Μὴ τέτοια ἐνέργεια εἶναι καὶ ἡ ἐπανεμφάνισις τῆς οὐνίας.

Ὁ κ. Τ. Τιμοθεάδης, ἔχοντας ὑπόψιν τοῦ κειμένου τῶν Ὁρθοδόξων

Προκαθημένων, συνέταξε τὸ ὄντως πολύτιμο ἔργο του. «*Ἡ Οὐνία Γιαννιτσῶν καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βατικανοῦ χθὲς καὶ σήμερον*» γιὰ νὰ διαφωτίσει τοὺς ἀναγνώστες του περὶ τὴν προσηλυτιστικὴ δράση τοῦ Βατικανοῦ, ἀκόμα καὶ σήμερον, στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπῃ καὶ στὰ Βαλκάνια.

Ὁ σ. γράφει τὸ ἔργο του «*ἐπειδὴ γιὰ τὴν Οὐνία τῶν Γιαννιτσῶν, ἡ μόνη ποὺ ὑπάρχει σήμερον στὴ Μακεδονία, δὲν ἔχει γραφεῖ σχεδὸν τίποτε*». Ἀνέλαβε νὰ γράψῃ τὸ ἔργο του μὲ βάση ἀνέκδοτο κυρίως ὕλικὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, ὕλικὸ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, καὶ ἀπὸ τὰ «*χρονικά*» τῶν Λαζαριστῶν Θεσσαλονίκης.

Καταρχὴν συμφωνοῦμε μὲ τὴν ὀρθὴ ἐπισημάνση τοῦ σ. ὅτι «*γιὰ τὴν οὐνία τῶν Γιαννιτσῶν, ἡ μόνη ποὺ ὑπάρχει σήμερον στὴ Μακεδονία, δὲν ἔχει γραφεῖ σχεδὸν τίποτε*». Ἐμεῖς στὸ διδακτικὸ μας ἐγχειρίδιον «*Σύγχρονες χριστιανικὲς αἱρέσεις καὶ θρησκευτικὰ κινήματα στὴν Ἑλλάδα*» ἀφιερῶνουμε μιὰ σύντομη παράγραφον γιὰ τὴν οὐνία τῶν Γιαννιτσῶν, ἀφοῦ οἱ πληροφορίες μας τότε (1986) ἦταν πενιχρές. Καὶ εἰλικρινῶς χαιρόμαστε γιατί τώρα ἔχουμε μιὰ πλούσια μονογραφία σχετικὴ μὲ τὴν Οὐνία τῶν Γιαννιτσῶν.

Ὁ κ. Τ. Τιμοθεάδης, Ἱατρός, διδάκτωρ Ἱατρικῆς, εἰδικὸς Μαιευτήρας Γυναικολόγος, δικαίωσε καὶ τὸ Τμήμα Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλαβε ἐπαξίως καὶ τὸ δεύτερον πτυχίον. Ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας, δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ ἀδιάφορος μπροστὰ στὴν προσηλυτιστικὴ ἐκστρατεία τοῦ Βατικανοῦ, γι' αὐτὸ ἀνέλαβε νὰ διαφωτίσῃ, μὲ τὸ ἔργο του, τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς ὄχι μόνον τῶν Γιαννιτσῶν ἀλλὰ καὶ ὅλη τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀναγνώστης τῆς μελέτης τοῦ κ. Τ. Τιμοθεάδη μπορεῖ, στὰ 21 σύντομα κεφάλαιά της, νὰ βρεῖ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τῆς οὐνιτικῆς ἐστίας στὰ Γιαννιτσὰ περὶ τὸ 1862. Ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μλαντένωφ τὸ 1888 στὰ Γιαννιτσὰ, οἱ σχέσεις Οὐνιτῶν καὶ Ἐξαρχικῶν στὰ Γιαννιτσὰ, ὁ ρόλος τῶν Λαζαριστῶν τῆς Θεσσαλονίκης, διαφωτίζουν πλήρως τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν ἐδραίωση τῶν οὐνιτῶν στὴν ἑλληνικὴ περιοχὴ τῶν Γιαννιτσῶν. Στὴ συνέχεια δίδονται ἀπαντήσεις σὲ ἄλλα ἐρωτήματα γιὰ τὴν οὐνιτικὴ κοινότητα Γιαννιτσῶν, μετὰ τὸ 1912-1913 καὶ μετὰ τὸν Α' Παγκόσμιον πόλεμον (1914-1918), ἐνῶ ἓνα πολὺ σημαντικὸν τμήμα τῆς ἱστορίας τῶν Γιαννιτσῶν σχετίζεται μὲ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1923-1989. Στὴ μελέτη αὐτὴ τοῦ κ. Τιμοθεάδη εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν γενικότερα στοιχεῖα γιὰ τὸν οὐνιτισμὸν στὴν Ἑλλάδα, γιὰ τοὺς Οὐνίτες ἐπισκόπους καὶ τὴ δράση τους. Παράτιθενται ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐγκυκλίους κατὰ τοῦ Οὐνιτισμοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ γίνονται ἀναφορὰς στίς κατὰ καιροὺς ἐνέργειες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας στὴ Ρώμῃ νὰ μὴ χειροτονοῦνται Οὐνίτες ἐπίσκοποι, χωρὶς δυστυχῶς ἀνταπόκριση. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Τιμοθεάδη κατακλείεται μὲ ἓνα πλούσιο βιβλιογραφικὸν πλῆθος.

Ὁ ἴδιος πιστεύοντας ὅτι ἤλθε ἡ ὥρα τῆς Ὁρθοδοξίας, μετὰ μάλιστα «*τὴν ἱστορικὴν Πανορθόδοξον Σύνοδον* στίς 15 Μαρτίου 1992 στὸ Φανάρι», ὑπογραμμίζει, ὡς πιστὸ τέκνον τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅτι «*καθίσταται πλέον ἐμφανὴς ἡ πνευματικὴ ἀποστολή, ὁ κεντρικὸς καὶ πνευματικὸς ρόλος τῆς Ὁρθοδοξίας στὸν ἐπανεναγγελισμὸ τῆς Εὐρώπης καὶ στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ τοῦ πολιτισμοῦ*». Ὁ κ. Τιμοθεάδης ἐκφράζει ὥστόσο τὸ φόβον μήπως, ἐπηρεαζόμενοι ἀπὸ

τῇ μεγάλῃ τεχνολογικῇ πρόοδῳ καὶ τὴν οἰκονομικὴν δύναμιν τῆς Δύσεως, ἀρνηθοῦμε τὴν ἀποστολὴν τῆς Ὁρθοδοξίας.

Συγχαίρουμε τὸν συγγραφέα τῆς μελέτης «*Ἡ Οὐνία Γιαννιτσῶν καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βατικανοῦ χθὲς καὶ σήμερον*» καὶ τὸν παραπέμπουμε στὸ ἱστορικὸ κείμενο τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων (15 Μαρτίου - Φανᾶρι 1992), τὸ ὁποῖο καὶ ὁ ἴδιος γνωρίζει, ὅπου μεταξὺ ἄλλων σημειώνονται: «*παραλλήλως πρὸς τὴν κατάρρευσιν αὐτὴν (τοῦ κομμουνιστικοῦ συστήματος) πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀποτυχίαν ὅλων τῶν ἀνθρωποκεντρικῶν ἰδεολογιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν εἰς τὸν ἀνθρώπον τοῦ αἰῶνος μας πνευματικὸν κενὸν καὶ ὑπαρξιακὴν ἀνασφάλειαν*». Καὶ λίγο παρακάτω: «*Οἱ νέοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας ἔχουν δικαίωμα νὰ μάθουν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ὀρθόδοξος πίστις προσφέρουν τὴν ἀγάπην ἀντὶ τοῦ μίσους, τὴν συνεργασίαν ἀντὶ τῆς συγκρούσεως, τὴν κοινωνίαν ἀντὶ τῆς διαιρέσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐθνῶν*».

Εὐχόμαστε ἡ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ ἱατροῦ καὶ θεολόγου κ. Τ. Τιμοθεάδου νὰ διαφωτίσει καὶ νὰ στηρίξει τοὺς συμπατριώτες τοῦ Γιαννιτσιώτες στὴν Ὁρθοδοξία.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Γεωργίου Κ. Παπάζογλου, *Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, ἔκδ. Δημοκριτείου Παν/μίου Θράκης (Θρακικὴ βιβλιοθήκη, 2), Κομοτηνὴ 1993, σελ. 87.

Ὁ εὐρύτατα γνωστὸς γιὰ τὶς ἱστορικές, παλαιογραφικὲς καὶ βιβλιογραφικές του ἐρευνες στὸ χωρὸ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης καθηγητῆς Γ. Κ. Παπάζογλου μᾶς προσφέρει σήμερον μιὰ σφαιρικὴ μελέτη καὶ καταγραφή ὅλων τῶν χειρογράφων (καὶ τῶν ὡς τώρα Καταλόγων τους) τῆς Ἱ.Μ. Προδρόμου Σερρών, πού ἦταν ἄλλοτε κέντρο πνευματικὸ - μοναστικὸ τόσο σημαντικόν, πού τὸ λέγανε «μικρὸ Ἅγιον Ὄρος». Ὁ καθηγητῆς Παπάζογλου ἦταν ὁ εἰδικώτερος ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέμα τοῦτο γιὰ δυὸ κυρίως λόγους: ὁ πρῶτος εἶναι γιατί ξέρει ὅσο κανεὶς ἄλλος τὴν ἱστορίαν τῶν χειρογράφων ὅλης τῆς περιοχῆς (τὸ δείχνουν οἱ πολυτελεῖς ἐρευνες καὶ οἱ πολυσέλιδες σχετικὲς μελέτες του), καὶ ὁ δεύτερος εἶναι ἡ βαθειὰ του ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο τῆς Β. Ἑλλάδος καὶ ὅλη τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά μας. Εἶναι συγκινητικὸ πού οἱ πρυτανικὲς ἀρχὲς ἀγκάλιασαν στοργικὰ τὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ κ. Παπάζογλου καὶ ὄχι μονάχα τὸ ἐξέδωσαν εὐπρεπέστατα, μὰ ὑπόσχονται (διὰ στόματος τοῦ πρυτάνεως κ. Γαλούση) καὶ συνέχεια: «... ἐλπίζοντας πὼς σύντομα θὰ ἔχομε τὴ δυνατότητα, ὡς Πανεπιστήμιο, κάνοντας τὴν πολιτιστικὴ καὶ ἐθνικὴ μας παρέμβαση, νὰ ἐκδώσουμε, ὁλοκληρώνοντας τὸ θέμα, σχετικὸ βιβλίον πού θὰ ἀφορᾷ τὰ χειρόγραφα τῶν Μονῶν τῆς Ξάνθης, Παναγίας, Παναγίας Ἀρχαγγελιώτισσας καὶ Παναγίας Κалаμοῦς, καὶ τῆς μονῆς τῆς Πετριτζιώτισσας τοῦ Μπατσκόβου» (σελ. 8).

Ὁ καθηγητῆς Παπάζογλου πονᾷ τὰ χειρόγραφα καὶ σκύβει πάνω τους καὶ πάνω στὴν τύχη καὶ τὶς περιπέτειές τους, μὲ στοργικὸ ἐνδιαφέρον. Κάθε φορὰ πού διαβάω τὶς σχετικὲς παλαιογραφικὲς ἐρευνές του (ἰδίως γιὰ τὰ κλεμμένα μας ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἀπὸ χέρια Βουλγάρων κατακτητῶν), ἀναρριγῶ, βλέποντας τὴν προσωπικὴ μέθεξιν καὶ ἀγωνίαν στὴν ὅλη αὐτὴ θλιβερὴ ὑπόθεση τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν μας, πού ἄλλ' ἄπ' αὐτὰ βρίσκονται στὴ Βουλγαρία καὶ ἄλλα κάπου στὴν Εὐρώπῃ ἢ ἄλλοῦ...

Συλλογίζομαι πῶς, μὲ τὴν ἀκαταπόνητη αὐτὴ ἐρευνα τοῦ καθηγητοῦ Παπάζογλου, γιὰ τὴ διασταύρωση πληροφοριῶν ἢ τὴν ταύτιση τῶν χαμένων ἢ κλεμμένων χειρογράφων, ὑπάρχουν βάσιμες ἐλπίδες, ὅταν καρποφορήσουν οἱ πολλαπλῆς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν πατρίδα μας, νὰ ἔχουμε συντομώτερα ἴσως ἀποτελέσματα καὶ ἀκριβέστερες πληροφορίες γιὰ ὀρθές καὶ δίκαιες ἀπαιτήσεις μας. Ἐδῶ οἱ παλαιογραφικῆς - ἐπιστημονικῆς ἐρευνες ἔχουν καὶ πολιτιστικὸ - ἐθνικὸ χαρακτήρα.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Διονυσίας Παπαχρυσάνθου, *Ὁ Ἀθωνικὸς Μοναχισμὸς (ἀρχές καὶ ὁργάνωση)*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1992, σελ. 462.

Ἀπὸ τίς πιδ πιστὲς μαθήτριες καὶ συνεργάτριες τοῦ ἀλησμόνητου δασκάλου μας Paul Lemerle (στὸν ὁποῖο ἀφιερώνει καὶ τὸ παρὸν ἔργο), ἡ Διονυσία Παπαχρυσάνθου συνεχίζει τὴν προσφορὰ καὶ τὴν πνευματικὴ διακονία της στὸν Ἀθωνικὸ Μοναχισμό. Μὲ τὰ παλαιότερα μελετήματα καὶ βιβλία της, μὲ τίς συμβολές της στοὺς τόμους τῶν *Archives de l' Athos* (ιδιαιτέρως τῶν Μονῶν Λαύρας, Ἱβήρων, καθὼς καὶ Ξενοφώντος καὶ τοῦ Πρωτάτου ποὺ ἐξέδωκε μόνη της) καὶ ἰδιαίτερα μὲ τοῦτο τὸ μεγάλο ἀγιορεῖτικο ἱστορικὸ βιβλίο της, δείχνεται μιὰ πολὺ ἀφοσιωμένη «ἀγιορεῖτισσα» βυζαντινολόγος. Ἐργαζόμενη σεμνὰ καὶ ἀθόρυβα, δίχως τυμπανοκρουσίες καὶ φανφάρες, προσφέρει ἔργο ἐπιστημονικὸ, σπάνιος καὶ ὑψηλῆς ποιότητος, ὅπως διδάχτηκε ἀπὸ τὸν μεγάλο δάσκαλό της Lemerle. Ἡ εὐσυνειδησία στὴν ἐρευνα, ἡ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ ὡς τὴν ἐσχάτη λεπτομέρεια τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἡ συστηματικὴ ἐκθεσὴ τῶν ἐπιστημονικῶν καρπῶν της, φαίνονται καὶ στὸ νέο ἔργο της, ποὺ πρόσφατα ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ εὐεργετικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα «Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης», σ' ἑλληνικὴ μετάφραση μιὰ ἑλληνικὴ ἔκδοση τῶν σοφῶν καὶ μακρῶν Προλεγομένων της στὸν τόμο τοῦ «Πρωτάτου» της (Παρίσι 1975), «βελτιωμένη καὶ ἐπαυξημένη». Πράγματι, τὸ ἔργο δὲν ἐξετάζει μόνον τὴν ἱστορία τοῦ Πρωτάτου, μὰ γενικώτερα — καὶ ὅσο γίνεται συστηματικώτερα καὶ λεπτομερέστερα — τὴν ἰδρυση καὶ ἱστορία τοῦ μοναστικοῦ κέντρου στὸν Ἄθω, καθὼς καὶ τὴν ἐξέλιξή του στοὺς μετέπειτα αἰῶνες. Στὴ νέα ἔκδοση βλέπει κανεὶς διορθώσεις, βελτιώσεις, ἀλλαγές, συμπληρώσεις, ἀπαραίτητες ὕστερ' ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν παρισινὴ ἔκδοση. Φυσικά, ἔγινε καὶ ἡ ἐνημέρωση καὶ συμπλήρωση τῆς Βιβλιογραφίας μὲ τὰ νεώτερα ἔργα πάνω στὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ θέμα.

Ἡ συστηματικὴ διάρθρωση τοῦ ἔργου παρουσιάζει τὴν ἀκόλουθη μορφή, ποὺ περιλαμβάνει ἑπτὰ μεγάλα κεφάλαια. I. Προμοναστικὸς Ἄθως (σελ. 23-53), II. Ἀπὸ τὴν ἔρημο στὴ δημιουργία ἐνὸς μοναστικοῦ κέντρου (σελ. 54-135: ἐδῶ περιέχονται οἱ ἐνόητες: α' Μοναχισμὸς στὴ βυζαντινὴ ὑπαιθρο, β' Οἱ πρῶτοι γνωστοὶ Ἀθωνῖτες καὶ γ' Οἱ πρῶτες γνωστὲς ομάδες), III. Τὰ πρῶτα αὐτοκρατορικὰ προνόμια (σελ. 136-172). IV. Ἀπὸ τίς ἀναχωρητικὲς ομάδες στὰ μεγάλα μοναστήρια (σελ. 173-250), V. Τὰ καταστατικὰ τοῦ Ἄθω στὴ βυζαντινὴ περίοδο (σελ. 251-286), VI. Ἡ κεντρικὴ ὁργάνωση τοῦ Ἄθω (σελ. 287-344) καὶ VII. Κατάλογοι τῶν ἀξιωματοῦχων (σελ. 345-421). Τὸ ὅλο ἔργο συμπληρώνουν χάρτες παλαιοὶ καὶ λεπτομερέστατο γενικὸ Εὐρετήριο (σελ. 423-461).

Ἡ σ. εἶναι ἀντικειμενικὴ στὴν ἐκθεση τῶν συμπερασμάτων καὶ στὴν κριτικὴ προσώπων καὶ πραγμάτων. Ὁ ἀπαραιτήτος ὀπλισμὸς τῶν ὑποσημειώσεων σύντομος καὶ σαφής, μὲ τὴν εὐσυνείδητη ἐκτίμηση καὶ κριτικὴ τῶν θέσεων τῶν «προλαλησάντων» συναδέλφων της. Ἴσως χρειάζοταν μιὰ προσοχὴ μεγαλύτερη στὴ μετάφραση ξένων ὄρων, γιὰ νὰ μὴν εἰσάγονται νεολογισμοὶ περιέργοι στὸ σῶμα τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας (π.χ. κοινοβιτισμός, καθιδρυτής κ.λπ.).

Χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξη συνιστοῦμε τὸ βιβλίον γιὰ κάθε βυζαντινολόγο, φιλομόναχο καὶ φίλον τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Enrica Follieri, *La Vita di san Fantino il giovane (introduzione, testo greco, traduzione, commentario e indici)*, Bruxelles 1993, σελ. LIV + 626.

Ἀπὸ χρόνια ξέραμε, ὅτι ἡ σοφὴ καὶ ἀκάματη καὶ πολυγραφώτατη Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης Enrica Follieri ἐτοιμάζει τὸν τόμον τοῦτο μὲ τὸν τόσο ἐνδιαφέροντα, γιὰ πολλοὺς λόγους, Βίο τοῦ ἁγίου Φαντίνου τοῦ Νέου (Novum Auctarium BHG 2366z ἄλλοτε BHG 1509b). Μὲ τὸν Βίο τοῦ ἁγίου Φαντίνου ἡ σ. εἶχε ἀσχοληθεῖ καὶ παλαιότερα (1969), καθὼς καὶ μὲ τὸν κανόνα πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου (1961). Στὸν ὀγκώδη, ὅμως, τόμον, ποὺ κρατοῦμε στὰ χέρια μας, ἡ σ. προσφέρει στοὺς φιλαγίους καὶ στοὺς ἀγιολογοῦντας ἓνα θησαυρὸ πολύτιμο, ἐκδίδοντας τὸν ἀνέκδοτον Βίο τοῦ ἁγ. Φαντίνου, ἀπὸ τὸ χφ. Mosquensis graecus 478 (Vlad. 136), ποὺ ἄλλοτε ἀνῆκε στὴν Ἱ. Μ. Κουτλουμουσίου τοῦ Ἀθῶ. Ἡ προσφορὰ τῆς σ. εἶναι ἐξίσου πολýτιμη καὶ πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸ κλάδον τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, γιὰ τὸ ἔργο ἀποτελεῖ – χωρὶς ὑπερβολή – ἓνα λαμπρὸ ὑπόδειγμα γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἐκδοση τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Μὲ τὴ γνωστὴ εὐσυνειδησία καὶ τὴν ὑπομονή της, ἡ σ. δίνει στὴν πολυσέλιδη Εἰσαγωγὴ τῆς (σελ. 3-398) ὅλη τὴν ἀπαραίτητη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ὑπόδομή, γιὰ νὰ γίνῃ ἀπόλυτα κατανοητὸς ὁ Βίος, ποὺ παρὰλλήλα μὲ τὴν κριτικὴ ἐκδόσή του δίνεται καὶ στὴν ἰταλικὴ μετάφραση (σελ. 400 - 471). Τὰ πλούσια σχόλια στὸ κείμενον (σελ. 475 - 555), ἔχουν κυρίως φιλολογικὸ χαρακτῆρα, καθὼς ἀναφέρονται στὰ ἰδιάζοντα γλωσσικὰ καὶ συντακτικὰ φαινόμενα καὶ στὰ παρὰλληλά τους, ποὺ ἡ σ. γνωρίζει ὅσο λίγοι ὁμολογουμένως βυζαντινολόγοι Φιλολόγοι. Ἀξίζει ὅχι μόνον τίς εὐχαριστίες, μὰ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μας ἡ πολλὴ κ. Follieri γιὰ τοῦτο τὸν ἄθλον της, στὸν ὁποῖο βρῆκε ἀρωγούς καὶ τὸ Ἱταλικὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιον Ἐρεῦνης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ μοναστικὴ ἀδελφότητα τῶν Βολλανδιστῶν, ποὺ τὸν συμπεριέλαβε στὴν ἀγιολογικὴ σειρὰ της Subsidia Hagiographica (ἀριθ. 77).

Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ μειώσουμε στὸ παραμικρὸ τὸ μεγάλο καὶ σπουδαιότατον αὐτὸ ἔργο, σημειώνουμε κάποιον ἐρωτηματικόν, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀφείλονται καὶ στὸν γνωστὸν δαίμονα τοῦ τυπογραφείου. Προεισαγωγικά, θὰ θέλαμε νὰ σημειώσουμε τὴν προτίμησίν μας στὴν κεφαλαιογράφηση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ (γιὰ νὰ διαφέρει ἀπὸ τοὺς θεοὺς) καὶ τοῦ ὀνόματος Ἐκκλησίας (γιὰ νὰ διαφέρει ἀπὸ τίς ἐκκλησιᾶς - ναοὺς). Τὰ ἐρωτηματικά, στὸ συγκεκριμένον κείμενον τοῦ Βίου, εἶναι τ' ἀκόλουθα: 1,15: μήπως «τῷ σταυρῷ προσπαγγῆναι»; 4,21: μήπως «γηραλέον» (ἢ γηράλειον ἢ γηράλιον), παρὰ τὰ

ὅσα λέγονται στὴ σελ. 24; 9,13: μήπως «τόματος»; 10,17: μήπως «διασώζει»; 18,7: μήπως «ὄ,τι» (ὅπως καὶ στὸ 19,10); 27,15: μήπως «εἶδα»; 30,9: μήπως «χωρησάντων»; 31,15: μήπως «μετ' οἰμωγῶν»; 32,22: μήπως «ὕγειαν» ἢ «ὕγειαν»; 37,8: μήπως «ᾠδινήσασα»; 56,5: μήπως «ἀπεξηραμμένην»; 58,7: μήπως «κανδήλαν»; 59,17: μήπως «ὄρκω»; 62,15: μήπως «Ἰάται σε»;

Τὸ ὅλο ἔργο κλείνουν οἱ 4 χρησιμώτατοι Πίνακες - Εὐρετήρια (σελ. 559 - 621), ἐξαιρετικὰ πολύτιμοι γιὰ τὸν ἐρευνητὴ - ἀγιολόγο ἢ βυζαντινολόγο.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Θεολογία καὶ Γλώσσα, Ἑμπειρική Θεολογία-Συμβατική γλώσσα*, Κατερίνη 1988, σελ. 181.

Πρὶν τέσσερα χρόνια κυκλοφόρησε σὲ πρώτη ἔκδοση, ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Τέριος» Κατερίνη, τὸ βιβλίον «Θεολογία καὶ Γλώσσα», τοῦ Καθηγητῆ τῆς Πατρολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν κ. Στυλ. Παπαδοπούλου.

Ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητῆ κ. Στυλ. Παπαδοπούλου θεωρεῖται κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη μία ἀπὸ τὶς ἀξιολογότερες ἐρευνες, ποὺ ἔχουν γίνει στὸ θέμα «Θεολογία καὶ Γλώσσα». Διότι ὁ συγγραφέας γνωρίζει τὰ φιλοσοφικοερμηνευτικὰ ρεύματα τῆς Δύσεως, εἶναι βαθὺς γνώστης τῆς πατερικῆς γραμματείας καί, βασιζόμενος στὴν Ἀγία Γραφή, κρίνει τὶς δυτικὲς ἀντιλήψεις καὶ παρουσιάζει τὴν ὀρθόδοξή ἐκκλησιολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ θέματος.

Στὴν εἰσαγωγή του ὁ συγγραφέας τονίζει δύο σπουδαῖα σημεία:

Τὸ πρῶτο εἶναι, ὅτι ὁ Τριαδικὸς Θεὸς μολονότι ἀποκαλύπτεται μὲ γλώσσα, δὲν ἀποκαλύπτει καὶ γλώσσα, ἀλλὰ αὐτὴν τὴ βρίσκει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἐντὸς του ἀποκάλυψη καὶ δράση τοῦ Θεοῦ (σελ. 8).

Τὸ δὲ δεῦτερο εἶναι, ὅτι ἡ Θεολογία χρειάζεται τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν ἀνάλυση, ἀλλὰ ἡ Θεολογία παραμένει νὰ ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχο μέλημα καὶ τὴν κορυφαία μέριμνα τοῦ ἀνθρώπου (σελ. 12).

Ἡ ἐρευνα τοῦ ὅλου θέματος κινεῖται καὶ λαμβάνει ὑπόψη τοὺς παράγοντες: α) Τὸ πῶς τῆς θεωρήσεως τοῦ Εὐαγγελίου, β) Τὸ γεγονὸς τῆς ἐμπειρίας τῆς ἀλήθειας καὶ γ) Τὸ πῶς τῆς θεωρήσεως τῆς γλώσσας (σελ. 12).

Στὸν πρῶτο παράγοντα ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὶς φιλοσοφικοερμηνευτικὲς μεθόδους τῆς Δύσεως καὶ ὑπογραμμίζει τὶς διαφορὰς τῶν τριῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν συνοψίζοντας: «Τὸ Εὐαγγέλιον στὴ σύγχρονη δυτικὴ ἐρμηνευτικὴ εἶναι πρῶτιστα λόγος. Τὸ Εὐαγγέλιον στὴν ὀρθόδοξή Ἐκκλησίαν εἶναι πρῶτιστα ἡ παρουσίαση τοῦ γεγονότος Χριστοῦ καὶ ἡ πρόσκληση γιὰ βιωματικὴ μετοχὴ τοῦ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ» (σελ. 20).

Στὸ δεῦτερο παράγοντα τονίζει, ὅτι ἡ ἐμπειρία προηγεῖται τῆς γλώσσας καὶ ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται εἰδικὸ φωτισμό, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα πρὸς ἀποδοχὴ καὶ κατανόηση τῶν θείων ἀληθειῶν (σελ. 37-38).

Ἡ ἐμπειρία εἶναι ζωὴ καὶ δυναμικὴ πραγματικότητα, δὲν ἐξαντλεῖται, δὲ χωράει σὲ γλωσσικὰ σχήματα καὶ μορφές (σελ. 43).

Στὸν τρίτο παράγοντα ὑπογραμμίζει ὁ συγγραφέας, ὅτι ἡ θεολογικὴ γλώσσα δὲν ἀποκαλύπτεται, ἀλλὰ εἶναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου (σελ. 49). Ἡ γλώσσα δηλώνει τὸ εἶναι (ὄχι τὴ φύση) τῆς ἀλήθειας (σελ. 53). Ἰδιαίτερα τονίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα, ὅτι ἡ θεολογικὴ γλώσσα εἶναι συμβατικὴ καὶ ὄχι συμβολικὴ καὶ ἀπόλυτη (σελ. 63). Ὁ ἴδιος σημειώνει γιὰ τὴ γλώσσα τὰ

ἐξῆς: «Στῇ θεολογικῇ γλώσσᾳ ὅμως τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ γλώσσας καὶ ἀλήθειας· γι' αὐτὸ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἡ γλώσσα δὲν ἀποβαίνει σύμβολο ἱερὸν, φορέας θείας δυνάμεως καὶ ἀρα σεβαστῇ καθεαυτῇ. Ἄν ἡ γλώσσα λειτουργοῦσε ὡς σύμβολο-φορέας θείας δυνάμεως, θὰ ἦταν ἀπὸ μόνῃ της, καθεαυτῇ, σωτηριώδης καὶ πηγὴ θείας χάριτος. Ἀλλὰ κάτι τέτοιο δὲν συμβαίνει. Οἱ λόγοι τοῦ Εὐαγγελίου δηλώνουν μόνο τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὴν ὁποία φωτίζεται ὁ πιστὸς ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὥστε νὰ βιώσει-πιστέψει» (σελ. 65-66).

Ἄξια ἰδιαίτερης σημασίας καὶ σπουδαιότητος εἶναι καὶ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸ συγγραφέα γιὰ τὴ Θεολογία.

Ὁ Καθηγητὴς, κατ' ἀρχὰς, θέτει ἓνα ἐρώτημα: Σὲ τί ἀφορᾷ ἡ Θεολογία; Ἡ Θεολογία ἀπαντᾷ ὅτι εἶναι κάθε προσπάθεια ἐρευνας τῆς ὅλης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 101). Στὸν ὁρθόδοξο μάλιστα χώρῳ ἡ προσπάθεια τοῦ πιστοῦ νὰ κατανοήσῃ τὴ νέα σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεό, ποὺ ἀρχισε μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θείου Λόγου καὶ συνεχίζεται μὲ τὴ διακονία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴ μέχρι σήμερα (σελ. 102). Στὸ ἴδιο ἐρώτημα ὑπογραμμίζει, ὅτι ἡ σχέση-κοινωνία μὲ τὴν ἀλήθεια εἶναι συνεχῶς νέα δημιουργία καὶ ἡ κοινωνία μὲ τὴν ἀλήθεια συντελεῖται στὴν Ἐκκλησίᾳ καὶ εἶναι γεγονός προσωπικὸ (σελ. 102). Στὴ συνέχεια ἀναπτύσσει τὴν σχέση Θεολογίας καὶ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τονίζει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνώνει τὸν πιστὸ μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ μὲ τὴν Ἐκκλησίᾳ (σελ. 106). Κατόπιν ὁμιλεῖ γιὰ μιὰ πορεία τῆς Θεολογίας τὴν ὁποία ὀνομάζει «Τάξις Θεολογίας»: πορεία προοδευτικῇ. Ἡ ὅλη θεολογικὴ πορεία τῆς Θεολογίας ἔχει ἐσώτατη προοδευτικότητα, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (σελ. 115). Στὴν παράγραφον αὐτὴ ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Μετὰ ἀναφέρεται στοὺς μεγάλους Πατέρες καὶ ἰδίᾳ στὸ Μ. Βασίλειον καὶ τονίζει, ὅτι ἡ Θεολογία εἶναι αὐξηση καὶ ὄχι βελτίωση (σελ. 124).

Ὁ συγγραφέας στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὰ προβλήματα τῆς Δυτικῆς Θεολογίας καὶ δίνει τὶς σχετικὰς ἀπαντήσεις. Οὕτω θέτει τὸ ἐρώτημα, ἐξέλιξη δόγματος; Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἀναπτύχθηκε στὸ ρωμαιοκαθολικὸ θεολογικὸν χώρῳ, ἀλλὰ εἶναι ξένη πρὸς τὴν ὁρθόδοξον διδασκαλίαν. Διότι ἡ ἀλήθεια οὔτε ἐξελισσεται οὔτε βελτιώνεται (σελ. 129). Στὴν ἐπόμενην παράγραφον ὁ συγγραφέας βασιζόμενος στὴν ὁρθόδοξον θεολογίαν κρίνει τὰ νέα δόγματα τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὅπως τὸ Filioque, τὸ Ἀσπύλο τῆς Θεοτόκου, τὸ πρωτεῖο καὶ ἀλάθητο τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ τονίζει τὴν «ἐξοδο» ἀπ' αὐτά (σελ. 131).

Πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ἐρώτημα, γιατί δὲν εἶναι ἡ Θεολογία ἀποφατικῇ; (σελ. 146). Ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ δώσει τὴν ἀπάντησιν λαμβάνει ὑπόψιν τὸ σκοπὸ τῆς Θεολογίας. Ἡ Θεολογία ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας, ἐνῷ ἡ ἀποφατικὴ μέθοδος ἀγνοεῖ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας (σελ. 150).

Ἡ ὁρθόδοξον Θεολογία δὲν εἶναι οὔτε καταφατικὴ οὔτε ἀποφατικῇ, ἀλλὰ κυρίως εἶναι ἐμπειρικῇ (σελ. 159). Τελικά, ὁ συγγραφέας θέτει τὸ ἐρώτημα, ἀποτελεῖ ἡ Θεολογία ἐξελληνισμὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ ἐκχριστιανισμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὑπογραμμίζεται ὅτι οἱ Θεολόγοι Πατέρες εἶχαν ἀπόλυτη συνείδησιν, ὅτι τὸ πρωταρχικὸν εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ δευτερεύουσα σημασία εἶχαν ἡ γλώσσα καὶ οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι (σελ. 166). Ἐπίσης, οἱ

μεγάλοι Θεολόγοι διέκριναν τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πρώτη μέριμνα τῶν Θεολόγων ἦταν ἡ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας (σελ. 168).

Πιστεύουμε, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητῆ κ. Στυλ. Παπαδοπούλου, *Θεολογία καὶ Γλώσσα*, εἶναι μία ἀξιόλογη πνευματικὴ προσφορὰ στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας καὶ ὅλοι οἱ ἀναγνώστες ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν πάρα πολλὰ, ἰδιαίτερα, ὅμως, οἱ νέοι Θεολόγοι.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΤΖΑΝΑΚΗΣ

Μιχάλη Τρούλη, *Ἡ μονὴ Ἀρσανίου* ἐκδ. «Ραδάμανθς», Ρέθυμνον 1992.

Πρόκειται γιὰ λίαν ἀξιόλογη ἐργασία. Ὁ κ. Τρούλης, ἐκμεταλλευνόμενος, μὲ ἄκρα ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία, ὅλες τὶς προσιτὲς σήμερα πηγές, κατορθώνει νὰ δώσει πειστικὴ καὶ αὐθεντικὴ τὴν Ἱστορίαν τῆς μονῆς Ἀρσανίου Ρεθύμνης, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της (λίγο πρὶν τὸ 1600) μέχρι καὶ σήμερα. Καλύπτει δὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ κενά, ποὺ ὑπάρχουν δυστυχῶς ἀκόμη, ὡς πρὸς τὴ μελέτη τῶν μονῶν μας καὶ ἐπὶ πλέον ἀποτελεῖ παρὰδειγμα ἀλλὰ καὶ κίνητρο, ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες ἐργασίες, γιὰ τὴ μελέτη τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν ὑπολοίπων, ποὺ περιμένουν ἀκόμη τὸν ἐρευνητὴ των. Ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μ.Τ. ἐπισημαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἐμπερίστατο πρόλογο τοῦ Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Θεοδώρου.

Στὶς 200 σχεδὸν σ. του τεκμηριώνονται τὰ δεινοπαθήματα ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμυνα τῆς μονῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅχι ὀλιγώτερο ὅμως καὶ ἡ συμβολὴ της στοὺς ἐπαναστατικοὺς ἀγῶνες καὶ ἀκόμη καὶ στὴ Μάχην τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἐπὶ Γερμανικῆς κατοχῆς ἀντίσταση. Ἐξίσου ἐπαρκὴς εἶναι καὶ ἡ τεκμηρίωσις τῆς συμβολῆς της στὴν πνευματικὴ ἀφύπνισις τῆς γύρω της περιοχῆς καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἰδίας τῆς πόλεως τοῦ Ρεθύμνου. Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς κυρίας ὕλης του καὶ τὸ πλῆθος τῶν σημειώσεων, τὸ βιβλίον περιέχει καὶ πίνακες τῶν ἡγουμένων, τῶν μοναχῶν, τῶν μετοχίων, εὐρετήριο κ.λπ.

Ἐπαινος, τέλος, ἀνήκει ὅχι μόνο, στὸν σ. γιὰ τὴν δυσχερὴ καὶ ἐπίμοχθη ἐργασία του, ἀλλὰ καὶ στὸ Ἠγουμενοσυμβούλιον τῆς μονῆς καὶ ἰδιαίτερα στὸν Ἠγούμενόν της κ. Ἀγαθάγγελον Πηγουνάκη, γιὰ τὴν παρακίνησίν του στὴ συγγραφή τοῦ βιβλίου καὶ τὴν οἰκονομικὴ εὐθύνη τῆς ἐκδόσεώς του.

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΜΑΚΡΗΣ